

Judikatūras krājums

ĢENERĀLADVOKĀTES
JULIANAS KOKOTES [JULIANE KOKOTT] SECINĀJUMI,
sniegti 2018. gada 25. jūlijā¹

Apvienotās lietas C-293/17 un C-294/17

Coöperatie Mobilisation for the Environment UA u.c.
pret
College van gedeputeerde staten van Limburg u.c.

(*Raad van State* (Valsts padome, Nīderlande) lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu)

Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu – Vide – Direktīva 92/43/EEK – Dabisko dzīvotņu, savvaļas faunas un floras aizsardzība – Īpaši aizsargājamā teritorija – Projekta ietekmes uz teritoriju pienācīgs novērtējums – Projekta un pienācīga ietekmes uz vidi novērtējuma jēdzieni – Slāpekļa nosēdumu novērtēšanas programma – Lauksaimniecība – Darbības atļauja – Mēslošana – Ganišana – Kumulatīva ietekme – Mazsvarīguma sliekšņi – Kaitējuma mazināšanas pasākumi – Kompensācijas pasākumi

Satura rādītājs

I. Ievads	3
II. Atbilstošās tiesību normas	4
A. Savienības tiesības	4
1. Dzīvotņu direktīva	4
2. IVN direktīva	4
B. Nīderlandes tiesības	5
III. Priekšvēsture un lūgumi sniegt prejudiciālu nolēmumu	5
A. Par Nīderlandes pasākumiem slāpekļa nosēdumu mazināšanai	5
B. Par lietu C-293/17	7
C. Par lietu C-294/17	9

¹ Oriģinālvaloda – vācu.

D. Tiesvedība Tiesā	10
IV. Juridiskais vērtējums	10
A. Par otro jautājumu lietā C-294/17 – atļaujas izsniegšana projektiem saskaņā ar PAS	11
1. Individuāls novērtējums vai programmatiskais vispārējs novērtējums?	11
2. Par prasībām, kas nosakāmas programmatiskam vispārējam novērtējumam slāpekļa nosēdumu koordinācijai	12
a) Par nozīmīgajiem novērtējuma elementiem	13
b) Par pieļaujamo kopējo slāpekļa nosēdumu daudzumu	13
3. Starpsecinājumi	15
B. Par piekto jautājumu līdz septītā jautājuma a) daļai lietā C-293/17 un trešo jautājumu līdz piektā jautājuma a) daļai lietā C-294/17 – no projekta neatkarīgu pasākumu ņemšana vērā	15
1. Par juridisko pamatu	16
2. Par lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu minētajiem pasākumiem “piesārņojuma avotā” ...	17
3. Par pasākumiem aizsargājamās teritorijās	18
4. Par turpmāko attīstību	19
5. Starpsecinājumi	19
C. Par pirmo jautājumu lietā C-294/17 – slāpekļa nosēdumu sliekšņi un robežvērtības	20
D. Par pirmo jautājumu līdz ceturtā jautājuma a) daļai un uz astoto jautājumu lietā C-293/17 – pienākums novērtēt ganišanu un mēslošanu	21
1. Par atzišanu par projektu	22
a) Par projekta jēdzienu	22
b) Par mēslošanu	23
c) Par ganišanu	23
d) Starpsecinājumi	24
2. Par iekļaušanu kopējā projektā	24
a) Par vienota projekta koncepciju	24
b) Par mēslošanas prakses izmaiņām	25
c) Starpsecinājumi	25
3. Par atbrīvojumu no pienākuma saņemt atļauju	26
4. Par Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. punkta transponēšanu	27

E. Secinājumi	28
V. Secinājumi	29

I. Ievads

1. Lauksaimniecība ir ne vien absolūta nepieciešamība daudziem aizsargātiem dzīvotņu veidiem un sugām², bet vienlaikus arī viens no galvenajiem šādu aizsargājamo vērtību noplicināšanas iemesliem. Abi šeit aplūkoti lūgumi sniegt prejudiciālu nolēmumu dod Tiesai iespēju, izmantojot piemēru par slāpekļa nosēdumiem Dzīvotņu direktīvas³ aizsargātās teritorijās, tā dēvētajās *Natura 2000* teritorijās, izanalizēt šo situāciju Nīderlandē. Izskatās, ka šai lietai būs līdzīga nozīme kā pazīstamajai lietai par gliemežu zvejniecību Vadenzē⁴, kurā arī Nīderlandes *Raad van State* (Valsts padome) lūdza sniegt prejudiciālu nolēmumu.

2. Kā norāda Eiropas Vides aģentūra, 2010. gadā pārmērīgi slāpekļa nosēdumi ietekmēja 73 % no visām *Natura 2000* teritorijām Savienībā⁵. Tādēļ šīs lietas iznākums varētu būt nozīmīgs arī citām dalībvalstīm. Turklāt rodas jautājums par šā iznākuma piemērošanu citai kaitīgai ietekmei, ko rada lauksaimniecība, piemēram, saistībā ar pesticīdu lietošanu.

3. Konkrēti runa ir par to, ka Nīderlandē atsevišķu lauku saimniecību radītie slāpekļa nosēdumi konkrētās aizsargājamās teritorijās tiek novērtēti nevis individuāli, bet gan saskaņā ar vispārējās plānošanas programmu, kurā, pamatojoties uz katras aizsargājamās teritorijas novērtējumu, ir noteikts pieļaujamais slāpekļa nosēdumu apjoms. Ir jānoskaidro ne tikai tas, vai šāda vispārēja plānošana ir pieļaujama, bet arī tas, kādā mērā ar teritorijas aizsardzību ir saderīgi ņemt vērā pasākumus, kas paredzēti slāpekļa nosēdumu no citiem avotiem mazināšanai un aizsargājamo dabas teritoriju atjaunošanai, kā arī turpmāko attīstību. Turklāt ir jāizpēta, kā lauksaimniecības platību mēslošana un ganišana ir jāklasificē ietekmes uz vidi novērtējuma sistēmā.

4. Uzreiz vēlos norādīt, ka programmatiskas vispārējās plānošanas pieeja ir vērtējama atzinīgi, taču vēl ir jāuzlabo tās īstenošana praksē.

2 Skat. Halada, L., Evans, D., Romão, C., Petersen, J. E., "Which habitats of European importance depend on agricultural practices?", *Biodiversity and Conservation* 20 (2011), 2365.–2378. lpp.

3 Padomes Direktīva 92/43/EEK (1992. gada 21. maijs) par dabisko dzīvotņu, savvaļas faunas un floras aizsardzību (OV 1992, L 206, 7. lpp.), kas grozīta ar Padomes Direktīvu 2013/17/ES (2013. gada 13. maijs) (OV 2013, L 158, 193. lpp.).

4 Spriedums, 2004. gada 7. septembris, *Waddenvereniging un Vogelbeschermingsvereniging* (C-127/02, EU:C:2004:482).

5 Eiropas Vides aģentūra, *Effects of air pollution on European ecosystems*, EEA Technical report No 11/2014, 4. pielikums (38. lpp.).

II. Atbilstošās tiesību normas

A. Savienības tiesības

1. Dzīvotņu direktīva

5. Dzīvotņu direktīvas 6. panta 1.–4. punktā teritoriju aizsardzība ir reglamentēta šādi:

“1. Attiecībā uz īpaši aizsargājamām dabas teritorijām dalībvalstis nosaka vajadzīgos aizsardzības pasākumus, attiecīgā gadījumā tajos iekļaujot atbilstīgus apsaimniekošanas plānus, kas izstrādāti īpaši šīm teritorijām vai iekļauti citos attīstības plānos, kā arī atbilstīgus normatīvus, administratīvus vai līgumiskus pasākumus, kuri atbilst šajās teritorijās sastopamo I pielikuma dabisko dzīvotņu veidu un II pielikuma sugu ekoloģiskajām prasībām.

2. Dalībvalstis veic attiecīgus pasākumus, lai īpaši aizsargājamās dabas teritorijās novērstu dabisko dzīvotņu un sugu dzīvotņu noplicināšanos, kā arī lai novērstu traucējumu, kas skar sugas, kuru dēļ noteikta attiecīgā teritorija, ja šāds traucējums varētu būt nozīmīgs attiecībā uz šīs direktīvas mērķiem.

3. Visos plānos vai projektos, kas nav tieši saistīti ar konkrēto teritoriju vai nav vajadzīgi tās apsaimniekošanai, bet kas atsevišķi vai kopā ar citiem plāniem vai projektiem varētu būtiski ietekmēt minēto teritoriju, attiecīgi izvērtē ietekmi uz šo teritoriju, ievērojot tās aizsardzības mērķus. Ņemot vērā novērtējuma atzinumus par ietekmi uz minēto teritoriju, un saskaņā ar 4. punkta noteikumiem, kompetentā valsts iestāde piekrīt plāna vai projekta īstenošanai tikai tad, ja tā ir pārliecinājusies, ka netiks izjaukta attiecīgās teritorijas viengabalainība, un vajadzības gadījumā noskaidrojusi plašas sabiedrības viedokli.

4. Ja, neņemot vērā negatīvu vērtējumu saistībā ar ietekmi uz teritoriju, alternatīvu risinājumu trūkuma dēļ plāns vai projekts tomēr ir jāīsteno sevišķi svarīgu sabiedrības interešu labā, kas ietver arī sociāla un ekonomiska rakstura intereses, tad dalībvalsts veic visus vajadzīgos kompensācijas pasākumus, lai nodrošinātu *Natura 2000* tīkla kopējās vienotības aizsardzību. Dalībvalsts informē Komisiju par pieņemtajiem kompensācijas pasākumiem.

Ja attiecīgajā teritorijā sastopams prioritārs dabiskās dzīvotnes veids un/vai prioritāra suga, tad vienīgie pieņemamie argumenti ir tie, kas saistīti ar veselības aizsardzību vai sabiedrības drošību, videi primāri svarīgām labvēlīgām pārveidēm vai, pēc Komisijas atzinuma, citām sevišķi svarīgām sabiedrības interesēm.”

2. IVN direktīva

6. Turklāt ir jānorāda uz IVN direktīvas⁶ 1. panta 2. punkta a) apakšpunktu, saskaņā ar kuru projekts nozīmē “celtniecības darbu vai citu ierīkošanu vai programmu izpildi” (pirmais ievilkums), kā arī “citu iejaukšanos dabiskajā apkārtnē un ainavā, to skaitā iejaukšanos, kas saistīta ar minerālo resursu ieguvī” (otrais ievilkums).

⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2011/92/ES (2011. gada 13. decembris) par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu (OV 2011, L 26, 1. lpp.).

B. Nīderlandes tiesības

7. No Nīderlandes tiesību normām ir jāuzsver *Wet op de natuurbescherming* (Dabas aizsardzības likums, turpmāk tekstā – “*WnB*”) 2.4. pants:

“1. Ja tas ir nepieciešams *Natura 2000* teritorijas pārvaldīšanai, ņemot vērā saglabāšanas mērķus, provinces valdība visām personām, kuras veic vai plāno veikt darbību tās teritorijā, nosaka pienākumu:

- a. sniegt informāciju par šo darbību;
- b. veikt visus nepieciešamos preventīvos vai atjaunošanas pasākumus;
- c. veikt šo darbību saskaņā ar paredzētajiem nosacījumiem vai
- d. neveikt šo darbību, vai izbeigt to.

2. Ja *Natura 2000* teritorijas aizsardzībai ir nepieciešama tūlītēja lēmuma izpilde 1. punkta izpratnē, provinces valdība var mutvārdos paziņot par savu lēmumu personai, kura veic vai plāno veikt attiecīgo darbību. Provinces valdība, cik vien drīz iespējams, noformē attiecīgo lēmumu rakstveidā un nosūta vai izsniedz to ieinteresētajām personām.

3. [...]

4. Ir aizliegts rīkoties pretēji 1. vai 3. punktā paredzētajam pienākumam.”

III. Priekšvēsture un lūgumi sniegt prejudiciālu nolēmumu

8. 118 no 162 Nīderlandes *Natura 2000* teritorijām ir novērojami pārmērīgi slāpekļa nosēdumi uz dzīvotņu veidiem un aizsargājamo sugu dzīvotnēm, kas ir jutīgas pret slāpekli. Visnozīmīgākais šā slāpekļa avots ir lauksaimniecība.

9. Izskatāmie lūgumi sniegt prejudiciālu nolēmumu ir par diviem dažādiem problēmu kopumiem, kas saistīti ar Nīderlandes pasākumiem slāpekļa nosēdumu ierobežošanai šādās teritorijās. Runa ir par to, vai, pirmkārt, ir jāierobežo mēslošana un ganišana, ko veic pašreizējās lauku saimniecības⁷, un, otrkārt, vai drīkst atļaut jaunu saimniecību darbību⁸.

A. Par Nīderlandes pasākumiem slāpekļa nosēdumu mazināšanai

10. Pārmērīgais slāpekļa piesārņojums aizsargājamās teritorijās it īpaši ietekmē dzīvotņu veidus, kuriem ir raksturīga veģetācija slāpekļa deficīta apstākļos. Tādēļ šo dabas vērtību aizsardzība ir īpaši sarežģīts uzdevums un vienlaikus var traucēt ekonomisko attīstību, kas izraisa slāpekļa nosēdumus.

11. Tāpēc slāpekļa kontrolei Nīderlande ir izvēlējusies programmatisku pieeju – *Programma Aanpak Stikstof* 2015-2021 (programmatiska pieeja slāpekļa kontrolei 2015.–2021. gadā, turpmāk tekstā – “*PAS*”).

12. *PAS* ir divi mērķi: pirmkārt, saglabāt un atjaunot *PAS* iekļautās *Natura 2000* teritorijas, lai valsts līmenī sasniegtu labvēlīgu aizsardzības statusu, un, otrkārt, atļaut ekonomisko attīstību, kas izraisa slāpekļa nosēdumus šajās teritorijās.

⁷ Lieta C-293/17, *Coöperatie Mobilisation for the Environment UA* un *Vereniging Leefmilieu*.

⁸ Lieta C-294/17, *Stichting Werkgroep Behoud de Peel*.

13. Lai pastāvīgi samazinātu slāpekļa nosēdumus, *PAS* ir paredzēti papildu pasākumi piesārņojuma avotā. Tie ir vispārīgi pasākumi ar mērķi samazināt slāpekļa avotu emisijas. Šie pasākumi ietver fermu emisijas mazināšanas pasākumus, zemas emisijas mēslošanas pasākumus, kā arī lopbarības un pārvaldības pasākumus. Saskaņā ar šo pasākumu ietekmes aprēķinu *PAS* rezultātā amonjaka emisijas⁹ – salīdzinot ar scenāriju *PAS* neīstenošanas gadījumā – līdz 2020. gadam samazināsies par aptuveni 13,4 kilotonnām gadā. Tomēr drošības rezerves nolūkā¹⁰ no šā samazinājuma *PAS* tiek ņemtas vērā tikai 6,4 kilotonnas gadā.

14. Līdztekus pasākumiem piesārņojuma avotā *PAS* ir paredzēti konkrētu teritoriju atjaunošanas pasākumi. Atjaunošanas pasākumu mērķis ir nostiprināt pret slāpekli jutīgas dzīvotnes. Runa ir par hidroloģiskiem pasākumiem un papildu veģetācijas pasākumiem papildus parastajai *Natura 2000* teritoriju pārvaldībai.

15. Visbeidzot *PAS* ir noteikts, kāds slāpekļa nosēdumu daudzums drīkst rasties sešu gadu periodā. Tas ir tā dēvētais nosēdumu apjoms, kas ir noteikts katrai *Natura 2000* teritorijai. Šajā gadījumā aprēķinātais slāpekļa nosēdumu samazinājums daļēji tiek izmantots nosēdumu apjoma palielināšanai.

16. *PAS* ietilpst uzraudzības un koriģēšanas sistēma. Uzraudzības nolūks ir gūt ieskatu par slāpekļa nosēdumu attīstību, pieejamo un izlietoto nosēdumu apjomu, *PAS* īstenošanas progresu un pret slāpekli jutīgu dzīvotņu attīstību. Pamatojoties uz to, kompetentās iestādes var koriģēt, aizstāt vai pievienot *PAS* pasākumus piesārņojuma avotā un/vai atjaunošanas pasākumus, vai samazināt teritorijai noteikto nosēdumu apjomu.

17. Svarīgs *PAS* mērķis ir vienkāršot administratīvo atļauju izsniegšanu slāpekli emitējošām darbībām. Kopš programmas stāšanās spēkā, izsniedzot atļaujas darbībām, kas izraisa slāpekļa nosēdumus, var atsaukties uz *PAS* un attiecīgajiem tiesību aktiem. *PAS* un attiecīgie tiesību akti veido slāpekli emitējošu darbību (projektu un citu darbību) novērtēšanas noteikumus. Šie novērtēšanas noteikumi ir šādi:

- a) projekti un citas darbības, kas izraisa slāpekļa nosēdumus, kuri nepārsniedz 0,05 mol¹¹ N/ha/gadā, ir pieļaujami bez iepriekšējas atļaujas;
- b) projekti un citas darbības, kas izraisa slāpekļa nosēdumus, kuri nepārsniedz robežvērtību no 0,05 līdz 1 mol N/ha/gadā, ir pieļaujami bez iepriekšējas atļaujas; tomēr konkrētos gadījumos ir paredzēts ziņošanas pienākums;
- c) projektiem un citām darbībām, kas izraisa par robežvērtību lielākus slāpekļa nosēdumus, ir nepieciešama atļauja. Atļauju var izsniegt, atsaucoties uz *PAS* ietvaros veikto ietekmes uz vidi novērtējumu, ja šie projekti un darbības neizraisa slāpekļa nosēdumu palielinājumu. Ja slāpekļa nosēdumi palielinās, atļauju var izsniegt, atsaucoties uz *PAS*, ja slāpekļa nosēdumu pieaugumam tiek piešķirts nosēdumu apjoms. No tā *PAS* pirmajā periodā (trijos gados) drīkst piešķirt maksimāli 60 %. Tiek ņemts vērā salīdzinājums ar nosēdumiem, par kuriem tika izsniegta iepriekšējā atļauja, vai salīdzinājums ar *status quo* 2012.–2014. gadā.

⁹ Amonjaks ir ūdeņraža un slāpekļa ķīmiskais savienojums ar molekulāro formulu NH₃. Tas tostarp rodas, sadaloties nokaltušiem augiem un dzīvnieku ekskrementiem (<https://de.wikipedia.org/wiki/Ammoniak>, statuss 2018. gada 6. februārī).

¹⁰ Lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu lietā C-294/14 6.2. punkts.

¹¹ Kā norāda Nīderlandes valdība, viens mols slāpekļa atbilst 14 g; tādējādi 0,05 mol atbilst 0,7 g.

B. Par lietu C-293/17

18. Četrām lauku saimniecībām, par kurām ir runa lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu lietā C-293/17 *Coöperatie Mobilisation for the Environment* un *Vereniging Leefmilieu*, ir laikā no 1989. līdz 2015. gadam izsniegtas atļaujas, kurās ir norādīts lopu skaits katrai kūtij un lopu veids, kā arī kūts veids ar attiecīgo emisijas koeficientu. No izsniegtajām atļaujām izriet, ka visām saimniecībām ir novērtēta tikai fermu emisiju ietekme uz *Natura 2000* teritorijās sastopamajām dabas vērtībām, kas ir jutīgas pret slāpekli.

19. Turpretim saskaņā ar Gelderlandes un Limburgas provinču tiesisko regulējumu uz lopu ganišanu un mēslošanu neattiecas pienākums saņemt atļauju.

20. Lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu pamatā ir vides aizsardzības apvienību iebildumi pret šo atbrīvojumu no pienākuma saņemt atļauju. Tās neveiksmīgi lūdza veikt izpildes pasākumus pret lopu ganišanu un lauksaimniecības platību mēslošanu, ko četras pašreizējās lopkopības saimniecības veic *Natura 2000* teritoriju tuvumā Gelderlandes un Limburgas provincēs. Gelderlandes un Limburgas provinču pašvaldības noraidīja vides aizsardzības apvienību sūdzību par šo lūgumu noraidīšanu. Tagad apvienības ir cēlušas prasību par šiem lēmumiem.

21. Tādēļ Valsts padome lietā C-293/17 *Coöperatie Mobilisation for the Environment* un *Vereniging Leefmilieu* uzdod Tiesai šādus jautājumus:

- “1) Vai darbība, uz kuru jēdziens “projekts” IVN direktīvas 1. panta 2. punkta a) apakšpunkta izpratnē neattiecas tāpēc, ka tā nav fiziska iejaukšanās dabiskajā apkārtnē, var būt projekts Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta izpratnē, jo šī darbība varētu būtiski ietekmēt *Natura 2000* teritoriju?
- 2) Vai, pieņemot, ka mēslojuma iestrādāšana ir projekts, ja šī iestrādāšana ir notikusi likumīgi, pirms *Natura 2000* teritorijai kļuva piemērojams Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkts, un joprojām notiek, ir jāatzīst, ka runa ir par vienu un to pašu projektu, pat ja ne vienmēr tiek mēslots tajos pašos laukos, tajos pašos apjomos un ar tiem pašiem tehniskajiem paņēmieniem?

Vai, izvērtējot jautājumu, vai runa ir par vienu un to pašu projektu, ir būtiski tas, ka mēslojuma iestrādāšanas rezultātā nav palielinājušies slāpekļa nosēdumi pēc tam, kad *Natura 2000* teritorijai kļuva piemērojams Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkts?

- 3) Vai Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkts nepieļauj tiesisko regulējumu, kura mērķis ir nepiemērot pienākumu saņemt atļauju darbībai, kas ir nesaraucami saistīta ar projektu un tādēļ arī ir uzskatāma par projektu, piemēram, piena ražošanas saimniecības lopu ganišanai, un tādējādi šai darbībai nav vajadzīga individuāla atļauja, pieņemot, ka pirms šā tiesiskā regulējuma pieņemšanas ir novērtēta bez atļaujas apstiprinātās darbības ietekme uz vidi?
- 3.a) Vai Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkts nepieļauj tiesisko regulējumu, kura mērķis ir nepiemērot pienākumu saņemt atļauju konkrētai projektu kategorijai, piemēram, mēslojuma iestrādāšanai, un tāpēc apstiprināt tos bez individuālas atļaujas, pieņemot, ka pirms šā tiesiskā regulējuma pieņemšanas ir novērtēta bez atļaujas apstiprināto projektu ietekme uz vidi?
- 4) Vai ietekmes uz vidi novērtējums, uz ko balstīta atkāpe no pienākuma saņemt atļauju lopu ganišanai un mēslojuma iestrādāšanai un kurā ir ņemts vērā šo darbību faktiskais un paredzamais apjoms, kā arī faktiskā un paredzamā intensitāte, un kura rezultātā var uzskatīt, ka šīs darbības nepalielinās slāpekļa nosēdumu vidējo līmeni, ir atbilstīgs Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta prasībām?

4.a) Vai šajā saistībā ir nozīme tam, ka atkāpe no pienākuma saņemt atļauju ir saistīta ar *Programma Aanpak Stikstof 2015-2021 (PAS)*, kurā tiek ņemts vērā kumulatīvo slāpekļa nosēdumu uz dabas vērtībām, kas ir jutīgas pret slāpekli, samazinājums *Natura 2000* teritorijās, un ka nosēdumu attīstība *Natura 2000* teritorijās *Programma Aanpak Stikstof 2015-2021* ietvaros katru gadu tiek kontrolēta, turklāt – ja samazinājums ir mazāks, nekā pieņemts saistībā ar programmu veiktajā ietekmes uz vidi novērtējumā, – vajadzības gadījumā notiek koriģēšana?

5) Vai tādas programmas kā *Programma Aanpak Stikstof 2015-2021* vajadzībām veiktā ietekmes uz vidi novērtējumā Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta izpratnē drīkst iekļaut pozitīvo ietekmi, ko rada attiecīgo dzīvotņu veidu un dzīvotņu pašreizējo apgabalu saglabāšanas pasākumi un atbilstīgi pasākumi, kurus veic saistībā ar šīs direktīvas 6. panta 1. un 2. punktā noteiktajiem pienākumiem?

5.a) Ja atbilde uz piekto jautājumu ir apstiprinoša, vai saglabāšanas pasākumu un atbilstīgu pasākumu pozitīvo ietekmi var iekļaut programmas vajadzībām veiktā ietekmes uz vidi novērtējumā, ja ietekmes uz vidi novērtējuma laikā šie pasākumi vēl nav veikti un to pozitīvā ietekme vēl nav sākusies?

Vai šajā saistībā – pieņemot, ka ietekmes uz vidi novērtējums ietver galīgus secinājumus par minēto pasākumu ietekmi, pamatojoties uz labākajām attiecīgajām zinātnes atziņām, – ir nozīme tam, ka pasākumu veikšana un rezultāti tiek kontrolēti un, ja izrādās, ka ietekme ir nelabvēlīgāka par pieņemumu ietekmes uz vidi novērtējumā, vajadzības gadījumā notiek koriģēšana?

6) Vai pozitīvo ietekmi, ko rada iespējams slāpekļa nosēdumu patstāvīgs samazinājums *Programma Aanpak Stikstof 2015-2021* darbības laikā, drīkst iekļaut ietekmes uz vidi novērtējumā Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta izpratnē?

Vai šajā saistībā – pieņemot, ka ietekmes uz vidi novērtējums ietver galīgus secinājumus par minēto attīstību, pamatojoties uz labākajām attiecīgajām zinātnes atziņām, – ir nozīme tam, ka slāpekļa nosēdumu patstāvīgs samazinājums tiek kontrolēts un, ja izrādās, ka samazinājums ir mazāks nekā pieņemts ietekmes uz vidi novērtējumā, vajadzības gadījumā notiek koriģēšana?

7) Vai atjaunošanas pasākumus, kas veikti tādas programmas kā *Programma Aanpak Stikstof 2015-2021* ietvaros un ar kuriem netiek pieļauta konkrēta vidi piesārņojoša faktora, piemēram, slāpekļa nosēdumu, iespējamā kaitīgā ietekme uz dzīvotņu veidu vai dzīvotņu pašreizējiem apgabaliem, var interpretēt kā aizsardzības pasākumu Tiesas 2014. gada 15. maija sprieduma *Briels* u.c. (C-521/12, EU:C:2014:330) 28. punkta izpratnē, kuru drīkst iekļaut ietekmes uz vidi novērtējumā Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta izpratnē?

7.a) Ja atbilde uz septīto jautājumu ir apstiprinoša, vai aizsardzības pasākumu, kurus drīkst iekļaut ietekmes uz vidi novērtējumā, pozitīvo ietekmi var iekļaut šajā novērtējumā, ja ietekmes uz vidi novērtējuma laikā šie pasākumi vēl nav veikti un to pozitīvā ietekme vēl nav sākusies?

Vai šajā saistībā – pieņemot, ka ietekmes uz vidi novērtējums ietver galīgus secinājumus par minēto pasākumu ietekmi, pamatojoties uz labākajām attiecīgajām zinātnes atziņām, – ir nozīme tam, ka pasākumu veikšana un rezultāti tiek kontrolēti un, ja izrādās, ka ietekme ir nelabvēlīgāka par pieņemumu ietekmes uz vidi novērtējumā, vajadzības gadījumā notiek koriģēšana?

8) Vai *Wet natuurbescherming* 2.4. pantā piešķirtās pilnvaras noteikt pienākumus, kas kompetentajai iestādei ir jāizmanto, lai īstenotu *Natura 2000* teritorijas saglabāšanas mērķus, attiecībā uz lopu ganīšanu un mēslojuma iestrādāšanu ir pietiekams preventīvs instruments, lai īstenotu Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. punktu?”

C. Par lietu C-294/17

22. Lieta C-294/17 ir par vides aizsardzības apvienības *Stichting Werkgroep Behoud de Peel* prasībām par sešām atļaujām dažādām Ziemeļbrabantes provinces lauku saimniecībām, kuras izraisa slāpekļa nosēdumus, tostarp *Natura 2000* teritorijās *Groote Peel* (NL 3009012) un *Deurnsche Peel & Mariapeel* (NL 1000026). Abu teritoriju aizsardzības mērķi tostarp attiecas uz augstajiem purviem. Šis dabiskās dzīvotnes veids ir jutīgs pret slāpekli.

23. Atļaujas attiecas uz piena lopkopības, cūkkopības un mājputnu saimniecību dibināšanu vai paplašināšanu.

24. *College van gedeputeerde staten van Noord-Brabant* [Ziemeļbrabantes provinces valdība] ir izsniegusi šīs atļaujas, piemērojot *PAS* un ar to saistītos tiesību aktus. *PAS* pamatā ir ietekmes uz vidi novērtējums saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu, taču katra atļauja nav individuāli izvērtēta.

25. *College* ir piekritusi vienas saimniecības paplašināšanai, jo nepalielinās attiecīgās saimniecības slāpekļa nosēdumi salīdzinājumā ar iepriekš faktiski izraisītajiem nosēdumiem. Pašreizējo darbību izraisītie nosēdumi kā daļa no fona nosēdumiem saistībā ar *PAS* mērķiem ir atzīti par pieņemamiem. Šī atļauja tika izsniegta, atsaucoties uz *PAS* vajadzībām veikto ietekmes uz vidi novērtējumu.

26. Pārējos gadījumos *College* ir atļāvusi profesionālās darbības, kuras salīdzinājumā ar faktiski izraisītajiem vai atļautajiem nosēdumiem pirms *PAS* pieņemšanas palielina slāpekļa nosēdumus. Dažas saimniecības abās aizsargājamās teritorijās izraisa nosēdumus diapazonā no 0,05 līdz 1 mol N/ha/gadā, bet citām saimniecībām šis daudzums tiek pārsniegts. Pēdējai saimniecībai *College* ir piešķirusi nosēdumu apjomu.

27. Tagad lietā C-294/17 *Stichting Werkgroep Behoud de Peel* Valsts padome uzdod Tiesai šādus jautājumus:

- “1) Vai Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. un 3. punkts nepieļauj tiesisko regulējumu, kura mērķis ir nepiemērot pienākumu saņemt atļauju projektiem un citām darbībām, kas izraisa sliekšni vai robežvērtību nepārsniedzošus slāpekļa nosēdumus, un tāpēc atļaut tos bez individuālas atļaujas, pieņemot, ka pirms tiesiskā regulējuma pieņemšanas ir veikts visu projektu un citu darbību, kurām var piemērot šo tiesisko regulējumu, kopējās ietekmes uz vidi novērtējums?
- 2) Vai Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. un 3. punkts nepieļauj to, ka ietekmes uz vidi novērtējums programmai, kurā ir novērtēts konkrēts slāpekļa nosēdumu kopējais daudzums, ir pamats atļaujas (individuālas atļaujas) piešķiršanai projektam vai citai darbībai, kas izraisa slāpekļa nosēdumus, kuri ietilpst programmas ietvaros novērtētā nosēdumu apjoma robežās?
- 3) Vai tādas programmas kā *Programma Aanpak Stikstof 2015-2021* vajadzībām veiktā ietekmes uz vidi novērtējumā Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta izpratnē drīkst iekļaut pozitīvo ietekmi, ko rada attiecīgo dzīvotņu veidu un dzīvotņu pašreizējo apgabalu saglabāšanas pasākumi un atbilstīgi pasākumi, kurus veic saistībā ar šīs direktīvas 6. panta 1. un 2. punktā noteiktajiem pienākumiem?
- 3.a) Ja atbilde uz trešo jautājumu ir apstiprinoša, vai saglabāšanas pasākumu un atbilstīgu pasākumu pozitīvo ietekmi var iekļaut programmas vajadzībām veiktā ietekmes uz vidi novērtējumā, ja ietekmes uz vidi novērtējuma laikā šie pasākumi vēl nav veikti un to pozitīvā ietekme vēl nav sākusies?

Vai šajā saistībā – pieņemot, ka ietekmes uz vidi novērtējums ietver galīgus secinājumus par minēto pasākumu ietekmi, pamatojoties uz labākajām attiecīgajām zinātnes atziņām, – ir nozīme tam, ka pasākumu veikšana un rezultāti tiek kontrolēti un, ja izrādās, ka ietekme ir nelabvēlīgāka par pieņēmumu ietekmes uz vidi novērtējumā, vajadzības gadījumā notiek koriģēšana?

- 4) Vai pozitīvo ietekmi, ko rada iespējams slāpekļa nosēdumu patstāvīgs samazinājums *Programma Aanpak Stikstof 2015-2021* darbības laikā, drīkst iekļaut ietekmes uz vidi novērtējumā Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta izpratnē? Vai šajā saistībā – pieņemot, ka ietekmes uz vidi novērtējums ietver galīgus secinājumus par minēto attīstību, pamatojoties uz labākajām attiecīgajām zinātnes atziņām, – ir nozīme tam, ka slāpekļa nosēdumu patstāvīgs samazinājums tiek kontrolēts un, ja izrādās, ka samazinājums ir mazāks nekā pieņemts ietekmes uz vidi novērtējumā, vajadzības gadījumā notiek koriģēšana?
- 5) Vai atjaunošanas pasākumus, kas veikti *Programma Aanpak Stikstof 2015-2021* ietvaros un ar kuriem netiek pielauta konkrēta vidi piesārņojoša faktora, piemēram, slāpekļa nosēdumu, iespējamā kaitīgā ietekme uz dzīvotņu veidu vai dzīvotņu pašreizējiem apgabaliem, var interpretēt kā aizsardzības pasākumu Tiesas 2014. gada 15. maija sprieduma *Briels u.c. (C-521/12, EU:C:2014:330)* 28. punkta izpratnē, kuru drīkst iekļaut ietekmes uz vidi novērtējumā Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta izpratnē?
- 5.a) Ja atbilde uz piekto jautājumu ir apstiprinoša, vai aizsardzības pasākumu, kurus drīkst iekļaut ietekmes uz vidi novērtējumā, pozitīvo ietekmi var iekļaut šajā novērtējumā, ja ietekmes uz vidi novērtējuma laikā šie pasākumi vēl nav veikti un to pozitīvā ietekme vēl nav sākusies?

Vai šajā saistībā – pieņemot, ka ietekmes uz vidi novērtējums ietver galīgus secinājumus par minēto pasākumu ietekmi, pamatojoties uz labākajām attiecīgajām zinātnes atziņām, – ir nozīme tam, ka pasākumu veikšana un rezultāti tiek kontrolēti un, ja izrādās, ka ietekme ir nelabvēlīgāka par pieņēmumu ietekmes uz vidi novērtējumā, vajadzības gadījumā notiek koriģēšana?”

D. Tiesvedība Tiesā

28. Ar Tiesas priekšsēdētāja 2017. gada 19. jūnija rīkojumu lietas C-293/17 un C-294/17 tika apvienotas rakstveida procesam, mutvārdu procesam un sprieduma taisīšanai.

29. Kopīgus rakstveida apsvērumus ir iesniegušas *Coöperatie Mobilisation for the Environment* un *Vereniging Leefmilieu* kā lietas dalībnieces lietā C-293/17, rakstveida apsvērumus ir iesniegušas arī *Stichting Werkgroep Behoud de Peel* kā lietas dalībniece lietā C-294/17, Nīderlandes Karaliste, Dānijas Karaliste un Eiropas Komisija. Turklāt 2018. gada 3. maija sēdē piedalījās arī *College van gedeputeerde staten van Limburg*, *College van gedeputeerde staten van Gelderland* un *College van gedeputeerde staten van Noord-Brabant* kā pamatlietas dalībnieces.

IV. Juridiskais vērtējums

30. Abos lūgumos sniegt prejudiciālu nolēmumu ir izvirzīti vairāki jautājumi par attieksmi pret slāpekļa emisijām, ko rada lauksaimniecības darbības un kas var negatīvi ietekmēt *Natura 2000* teritorijas. Ir noderīgi nesniegt atbildes uz šiem jautājumiem secībā, kāda izriet no lūgumiem sniegt prejudiciālu nolēmumu un lietu numuriem.

31. Drīzāk vispirms būtu jāaplūko “standarta gadījums”, proti, atļauja lauku saimniecībai, kuras izraisītie slāpekļa nosēdumi aizsargājamās teritorijās tiek izvērtēti nevis individuāli, bet gan saskaņā ar Nīderlandes plānošanas pasākumu PAS. Tas, vai šī pieeja būtībā ir saderīga ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu, ir otrā jautājuma priekšmets lietā C-294/17 (par to A daļā).

32. Pēc tam ir jāaplūko, kādā mērā drīkst ņemt vērā PAS ietvaros paredzamo slāpekļa emisiju samazinājumu, īpašus pasākumus, lai samazinātu slāpekļa emisiju no citiem avotiem, kā arī pasākumus, lai atjaunotu aizsargājamās teritorijas, it īpaši, ja tie tiks veikti tikai nākotnē (par to B daļā). Tikai pēc tam es analizēšu, vai paredzētās slāpekļa nosēdumu robežvērtības un sliekšņi ir saderīgi ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu (par to C daļā).

33. Nākamajā daļā tiks aplūkoti lietas C-239/17 īpašie jautājumi par lopu ganišanu un mēslošanu (par to D daļā).

34. Nobeigumā es sniegšu secinājumus par to, kādā mērā, ņemot vērā pārējos apsvērumus, Dzīvotņu direktīvas 6. pantā ir atļauts tāds pasākums kā PAS (par to E daļā).

A. Par otro jautājumu lietā C-294/17 – atļaujas izsniegšana projektiem saskaņā ar PAS

35. Uzdotot otro jautājumu lietā C-294/17, Valsts padome vēlas noskaidrot, vai ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. un 3. punktu ir saderīgi nevis individuāli novērtēt pasākumu, kas izraisa slāpekļa nosēdumus aizsargājamā teritorijā, lai pārbaudītu, vai tas ir saderīgs ar teritorijas aizsardzības mērķiem, bet gan pamatot piekrišanu ar ietekmes uz vidi novērtējumu, kas veikts tādas programmas vajadzībām, saskaņā ar kuru konkrēts papildu slāpekļa nosēdumu kopējais daudzums šajā teritorijā ir saderīgs ar aizsardzības mērķiem.

36. Turpmāk es vispirms pierādīšu, ka Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktā ne vienmēr tiek prasīts individuāli novērtēt plānus un projektus, un pēc tam es pievērsīšos prasībām, kas izvirzāmas programmatiskam vispārējam novērtējumam.

1. Individuāls novērtējums vai programmatisks vispārējs novērtējums?

37. Dzīvotņu direktīvas 6. pantā ir noteikta virkne īpašu pienākumu un procedūru, kuru mērķis – kā izriet no tās 2. panta 2. punkta – ir nodrošināt, ka tiek saglabāts vai attiecīgā gadījumā atjaunots labvēlīgs Eiropas Savienībā nozīmīgo dabisko dzīvotņu un savvaļas faunas un floras sugu aizsardzības statuss¹².

38. Šim nolūkam Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktā ir paredzēta pārbaudes procedūra, lai ar *ex ante* novērtējumu nodrošinātu, ka plāni vai projekti, kas nav tieši saistīti ar konkrētās teritorijas apsaimniekošanu vai nav tai vajadzīgi, bet kas varētu būtiski ietekmēt šo teritoriju, tiek atļauti tikai tad, ja (faktiski) netiks izjaukta attiecīgās teritorijas viengabalainība¹³.

¹² Spriedumi, 2016. gada 21. jūlijs, *Orleans* u.c. (C-387/15 un C-388/15, EU:C:2016:583, 31. punkts), un 2018. gada 17. aprīlis, Komisija/Polija (Belovežas gārša) (C-441/17, EU:C:2018:255, 106. punkts).

¹³ Spriedumi, 2004. gada 7. septembris, *Waddenvereniging* un *Vogelbeschermingsvereniging* (C-127/02, EU:C:2004:482, 34. punkts), un 2018. gada 17. aprīlis, Komisija/Polija (Belovežas gārša) (C-441/17, EU:C:2018:255, 108. punkts).

39. Saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta pirmo teikumu šādiem plāniem vai projektiem ir jāizvērtē ietekme uz teritoriju, ievērojot šīs teritorijas aizsardzības mērķus, ja, pamatojoties uz objektīviem apstākļiem, nevar izslēgt, ka plāns vai projekts atsevišķi vai kopā ar citiem plāniem vai projektiem varētu būtiski ietekmēt minēto teritoriju¹⁴. Šajā gadījumā, ņemot vērā labākās attiecīgās zinātnes atziņas, ir jāapzina visi plāna vai projekta aspekti, kas var ietekmēt šīs teritorijas aizsardzības mērķus¹⁵. Šis vērtējums ir jāveic, ņemot vērā īpašās pazīmes un vides apstākļus šo plānu vai projektu skartajā teritorijā¹⁶.

40. Tādējādi Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta pirmā teikuma koncepcija ir plānu un projektu individuāla novērtēšana.

41. Pamatlietu priekšmets ir iespējamā slāpekļa nosēdumu ietekme uz aizsargājamām teritorijām. Attiecībā uz šo ietekmi kopumā ir jāievēro, ka kaitīgās vielas uzkrājas no daudziem dažādiem avotiem¹⁷. Tādēļ Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktā paredzētajā novērtējumā principā ir jāņem vērā visi dažādie slāpekļa avoti, kuri veicina slāpekļa nosēdumus konkrētā aizsargājamā teritorijā. Novērtējumā ir jāapzina visi plāna vai projekta aspekti, kas paši par sevi vai kopā ar citiem plāniem vai projektiem var ietekmēt šīs teritorijas aizsardzības mērķus¹⁸.

42. Bez vispārēja novērtējuma, kāds tiek veikts PAS ietvaros, šis kumulatīvās ietekmes novērtējums būtu ļoti kļūdainš. Vienmēr pastāvētu risks, ka netiks ņemti vērā konkrēti avoti vai tie nesaskanēs ar citiem projektiem. Šis risks būtu īpaši izteikts paralēli veiktu atsevišķu novērtējumu gadījumā.

43. Tādējādi visu slāpekļa nosēdumu, kas skar attiecīgo aizsargājamo teritoriju, vispārējs novērtējums ir ne tikai piemērots, bet pat vajadzīgs, lai izvērtētu konkrētu slāpekļa avotu ietekmi uz teritorijas aizsardzības mērķiem.

44. Tāpēc aizsargājamās teritorijās iespējamo slāpekļa nosēdumu ietekmes uz vidi novērtējuma koordinācija, izmantojot centralizētas plānošanas instrumentu, kurā ir noteikts pieļaujamais slāpekļa nosēdumu daudzums katrā aizsargājamā teritorijā, principā ir vērtējama atzinīgi.

2. Par prasībām, kas nosakāmas programmatiskam vispārējam novērtējumam slāpekļa nosēdumu koordinācijai

45. Tomēr tas, ka ir jādod priekšroka visaptverošam koordinācijas instrumentam, kas ietver daudzus izolētus individuālus novērtējumus, nenozīmē, ka PAS atbilst visām prasībām, kas attiecas uz pienācīgu ietekmes uz vidi novērtējumu saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu.

46. Kā jau norādīts iepriekš, saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta pirmo teikumu veicamais plāna vai projekta ietekmes uz attiecīgo teritoriju novērtējums ir saistīts ar prasību, ka, ņemot vērā labākās attiecīgās zinātnes atziņas, ir jāapzina visi šā plāna vai projekta aspekti, kas paši par sevi vai kopā ar citiem plāniem vai projektiem var ietekmēt šīs teritorijas aizsardzības mērķus¹⁹.

14 Spriedumi, 2004. gada 7. septembris, *Waddenvereniging un Vogelbeschermingsvereniging* (C-127/02, EU:C:2004:482, 45. punkts), 2007. gada 13. decembris, Komisija/Irija (C-418/04, EU:C:2007:780, 238. punkts), 2011. gada 26. maijs, Komisija/Belģija (C-538/09, EU:C:2011:349, 53. punkts), un 2018. gada 12. aprīlis, *People Over Wind un Sweetman* (C-323/17, EU:C:2018:244, 34. punkts).

15 Spriedumi, 2016. gada 21. jūlijs, *Orleans u.c.* (C-387/15 un C-388/15, EU:C:2016:583, 51. punkts), 2017. gada 26. aprīlis, Komisija/Vācija (*Moorburg*) (C-142/16, EU:C:2017:301, 57. punkts), un 2018. gada 17. aprīlis, Komisija/Polija (Belovežas gārša) (C-441/17, EU:C:2018:255, 113. punkts).

16 Spriedumi, 2004. gada 7. septembris, *Waddenvereniging un Vogelbeschermingsvereniging* (C-127/02, EU:C:2004:482, 49. punkts), un 2018. gada 17. aprīlis, Komisija/Polija (Belovežas gārša) (C-441/17, EU:C:2018:255, 112. punkts).

17 Balla, Müller-Pfannenstiel, Lüttmann & Uhl, "Eutrophierende Stickstoffeinträge als aktuelles Problem der FFH-Verträglichkeitsprüfung", *Natur und Recht* 2010, 616. (617.). lpp.

18 Spriedums, 2017. gada 26. aprīlis, Komisija/Vācija (*Moorburg*) (C-142/16, EU:C:2017:301, 57. punkts).

19 Skat. iepriekš 39. punktu.

47. Tādēļ novērtējums saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta pirmo teikumu nedrīkst būt nepilnīgs. Tajā ir jābūt pilnīgiem, precīziem un galīgiem secinājumiem, kas kļiedē jebkuras zinātniski pamatotas šaubas par paredzēto darbu ietekmi uz attiecīgo aizsargājamo teritoriju²⁰.

48. Tam ir jāattiecas arī uz ārpus aizsargājamām teritorijām īstenojamiem projektiem, kuri tās var būtiski ietekmēt²¹.

a) Par nozīmīgajiem novērtējuma elementiem

49. Prasības, ko šie kritēriji nosaka programmatiskam vispārējam novērtējumam, ir būtiskas, it īpaši tāpēc, ka nedrīkst rasties nekādas zinātniski pamatotas šaubas.

50. Vispirms pareizi ir jānosaka, kādu slāpekļa daudzumu rada koordinējamie individuālie projekti un kāda tā daļa sasniedz pret slāpekli jutīgas dzīvotnes attiecīgajās aizsargājamās teritorijās.

51. It īpaši katrai aizsargājamo teritoriju platībai, kurā atrodas aizsargātas dzīvotnes, ir jānosaka *maksimālais* slāpekļa nosēdumu daudzums, ko radīs izvērtētais individuālais projekts. Turklāt tas, cik precīzi ir jāveic attiecīgais ģeogrāfiskais izvērtējums, proti, kuri zemes gabali ir jānovērtē individuāli, ir atkarīgs no tā, kādā mērā nosēdumi var atšķirties katrai platībai.

52. Tajā pašā laikā ir pareizi jānosaka kopējais slāpekļa piesārņojums, ko šajās platībās rada pašreizējās darbības. Līdz ar to nav pietiekami ņemt vērā tikai konkrētas nozares, piemēram, lauksaimniecību. Drīzāk ir jāņem vērā visi slāpekļa avoti, piemēram, satiksme, rūpniecība vai mājsaimniecības.

53. Visbeidzot ir jāņem vērā arī visi pārējie faktori, kuriem mijiedarbībā ar slāpekļa nosēdumiem var būt nelabvēlīga ietekme uz aizsargājamām teritorijām.

54. Turklāt – kā tiesas sēdē pamatoti ir precizējusi Dānija – ir iespējams pamatoties uz aplēsēm, jo ietekmes uz vidi novērtējums nenovēršami ir attiecīgo darbību gaidāmās ietekmes prognoze.

55. Tomēr šīm aplēsēm ir jābūt atbilstīgām attiecīgo dzīvotņu un sugu jutīgumam, kā arī slāpekļa nosēdumu ietekmes faktiskajam riskam. Nebūtu pietiekami sagatavot tikai aptuvenas vidējās vērtības, ignorējot vietēju vai īslaicīgu maksimālo piesārņojumu, ja šāds maksimālais piesārņojums, savukārt, var ietekmēt teritorijas aizsardzības mērķus.

b) Par pieļaujamo kopējo slāpekļa nosēdumu daudzumu

56. Tomēr saistībā ar globālu koordinācijas instrumentu īpaša nozīme ir attiecīgajās aizsargājamās dzīvotnēs pieļaujamā kopējā slāpekļa nosēdumu daudzuma noteikšanai.

20 Spriedumi, 2013. gada 11. aprīlis, *Sweetman* u.c. (C-258/11, EU:C:2013:220, 44. punkts), 2016. gada 21. jūlijs, *Orleans* u.c. (C-387/15 un C-388/15, EU:C:2016:583, 50. punkts), un 2018. gada 17. aprīlis, Komisija/Polija (Belovežas gārša) (C-441/17, EU:C:2018:255, 114. punkts).

21 Spriedumi, 2006. gada 10. janvāris, Komisija/Vācija (C-98/03, EU:C:2006:3, 45. punkts), un 2017. gada 26. aprīlis, Komisija/Vācija (*Moorburg*) (C-142/16, EU:C:2017:301, 29.-31. punkts).

57. Plāniem vai projektiem varētu būt būtiska ietekme uz aizsargājamo teritoriju, ja tie var apdraudēt tās aizsardzības mērķus²². Lai netiktu izjaukta teritorijas kā dabiskas dzīvotnes viengabalainība Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta otrā teikuma izpratnē, tā ir jāsaglabā labvēlīgā aizsardzības statusā. Tas nozīmē ilgstoši saglabāt attiecīgajai teritorijai raksturīgās īpatnības, kas saistītas ar tāda dabiskā dzīvotņu veida klātbūtni, kura saglabāšanas nolūkā šī teritorija tika iekļauta Kopienā nozīmīgu teritoriju sarakstā šīs direktīvas izpratnē²³. Tas pats pēc analogijas ir attiecināms arī uz aizsargātajām sugām.

58. Tādēļ, piemērojot Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. un 3. punktu slāpekļa nosēdumiem, nevar būt mērķis saglabāt pašreizējo vai zemāku piesārņojuma līmeni. Drīzāk ir jāņem vērā aizsargājamās teritorijas aizsardzības mērķi, proti, vismaz teritorijā aizsargāto dzīvotņu veidu un sugu saglabāšana tādā stāvoklī, kāds tas bija laikā, kad kļuva piemērojams 6. panta 2. un 3. punkts.

59. Ja šīs aizsargājamās vērtības nav labvēlīgā aizsardzības statusā, saglabāšanas pienākums attiecas vismaz uz pašreizējo potenciālu nodrošināt šādu aizsardzības statusu nākotnē. Tas tādēļ, ka saskaņā ar labvēlīga aizsardzības statusa definīciju Dzīvotņu direktīvas 1. panta e) un i) apakšpunktā tikai šāds aizsardzības statuss var garantēt attiecīgo dzīvotņu veidu un sugu ilglaicīgu pastāvēšanu. Piesārņojuma līmenis, kas ilgstoši neļauj panākt labvēlīgu aizsardzības statusu, rada šo dzīvotņu veidu un sugu izzušanas risku. Līdz ar to tas var izjaukt teritorijas viengabalainību.

60. Tādēļ, kaut arī Valsts padomes izklāstītais fakts, ka kopumā slāpekļa nosēdumi samazinās, ir vērtējams atzinīgi, tomēr vienīgi ar to noteikti nav pietiekami. Drīzāk Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. un 3. punktā tiek prasīts samazināt piesārņojuma līmeni tiktāl, lai ilglaicīgi varētu sasniegt labvēlīgu aizsardzības statusu.

61. Šim nolūkam vismaz katram dzīvotņu veidam un, iespējams, arī konkrētām dzīvotnēm, uz kurām attiecas īpaši nosacījumi, ir jānosaka pieļaujamā kopējā piesārņojuma robežvērtība.

62. Šajā gadījumā šķiet sarežģīti vai pat neiespējami pieņemt vērtības, kas pārsniedz tā dēvētās kritiskās slodzes (“critical loads”). To mērķis ir iezīmēt no dabaszinātņu viedokļa pamatotas piesārņojuma robežas, kas attiecas uz veģetācijas veidiem vai citām aizsargājamām vērtībām un kuru ievērošanas gadījumā kaitīgo vielu nosēdumi arī ilglaicīgi neradīs būtisku nelabvēlīgu ietekmi²⁴. Zinātnieki ir noteikuši šādas slāpekļa kritiskās slodzes Dzīvotņu direktīvas aizsargātiem dzīvotņu veidiem Nīderlandē²⁵.

63. Turklāt varētu būt jāņem vērā arī tas, kādā mērā katru aizsargāto dzīvotni jau ilgu laiku ietekmē pārmērīgi slāpekļa nosēdumi. No vienas puses, šādu nosēdumu dēļ būtu jāpieņem, ka dzīvotņu stāvoklis jau ir nelabvēlīgi ietekmēts, it īpaši attiecībā uz sastopamām augu sugām. No otras puses, tur joprojām varētu atrasties agrāk radies pārmērīgs slāpekļa daudzums, kas vispirms ir jāsamazina vai citādi jālikvidē, pirms dzīvotnes varēs atstāties atbilstoši teritorijas aizsardzības mērķiem. Tādēļ līdz pašreizējo slāpekļa krājumu samazināšanai varētu būt nepieciešams pieļaut vēl mazākus papildu slāpekļa nosēdumus nekā kritiskās slodzes.

22 Spriedumi, 2013. gada 11. aprīlis, *Sweetman* u.c. (C-258/11, EU:C:2013:220, 30. punkts), un 2014. gada 15. maijs, *Briels* u.c. (C-521/12, EU:C:2014:330, 20. punkts).

23 Spriedumi, 2013. gada 11. aprīlis, *Sweetman* u.c. (C-258/11, EU:C:2013:220, 39. punkts), 2014. gada 15. maijs, *Briels* u.c. (C-521/12, EU:C:2014:330, 21. punkts), 2016. gada 21. jūlijs, *Orleans* u.c. (C-387/15 un C-388/15, EU:C:2016:583, 47. punkts), un 2018. gada 17. aprīlis, Komisija/Polija (Belovežas gārša) (C-441/17, EU:C:2018:255, 116. punkts).

24 Saskaņā ar *Bundesverwaltungsgericht* [Federālās Administratīvās tiesas] spriedumu, 2013. gada 28. marts, *A44 – Kammmolch* (9 A 22.11, DE:BVerwG:2013:280313U9A22.11.0, 61. punkts). Tas ir saskaņā ar starptautiski atzīto zinātnisko definīciju, ko snieguši *Nilsson, J.* un *Grennfelt, P.* (1988), “Critical loads for sulphur and nitrogen. Report from a workshop held at skokloster, Sweden 19–24 March, 1988”, *NORD miljörapport* 1988:15. Copenhagen: NORD: “a quantitative estimate of exposure to one or more pollutants below which significant harmful effects on specified sensitive elements of the environment do not occur according to present knowledge”.

25 *Niederlande van Dobben, H. F., Bobbink, R., Bal, D., un van Hinsberg, A.* (2014), *Overview of critical loads for nitrogen deposition for Natura 2000 habitat types occurring in The Netherlands*, Alterra report 2488, Wageningen: Alterra.

64. Ņemot vērā šos apsvērumus, kompetentajai valsts tiesai ir jāizvērtē, vai kritiskās slodzes vai citas vērtības ir zinātniski pamatotas tiktāl, ka to ievērošanas gadījumā nerodas nekādas zinātniski pamatotas šaubas par to, ka netiks izjaukta attiecīgo teritoriju viengabalainība.

65. Kā izriet no lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu lietā C-294/17, norāde par pārmērīgu piesārņojumu daudzās aizsargājamās teritorijās balstās uz kritisko slodžu pārsniegumu²⁶, proti, uz ikgadējiem slāpekļa nosēdumiem, kuru daudzums ir lielāks par kritiskajām slodzēm. Tomēr, nosakot PAS, šķiet nereāli un politiski neiespējami ievērot kritiskās slodzes²⁷. Tā vietā PAS mērķis tiek raksturots kā ieguvumu dabai un sloga sabiedrībai līdzsvars²⁸.

66. Ja šis raksturojums ir pareizs, PAS nebūtu piemērots instruments, lai varētu atļaut projektus saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu. Drīzāk līdzsvars būtu jānovērtē saskaņā ar 6. panta 4. punktu. Tomēr lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu neļauj Tiesai par to izteikt galīgo atzinumu.

3. Starpsecinājumi

67. Tādējādi uz otro jautājumu lietā C-294/17 ir jāatbild, ka Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. un 3. punkts pieļauj to, ka ietekmes uz vidi novērtējums programmai, kurā ir novērtēts konkrēts slāpekļa nosēdumu kopējais daudzums, ir pamats individuālas atļaujas piešķiršanai projektam vai citai darbībai, kas izraisa tādus slāpekļa nosēdumus aizsargājamās teritorijās, kuri ietilpst programmas ietvaros novērtētā nosēdumu apjoma robežās. Tomēr minētajā novērtējumā ir jābūt pilnīgiem, precīziem un galīgiem secinājumiem, kas var kļēdēt jebkuras zinātniski pamatotas šaubas par nosēdumu ietekmi. Tas nozīmē, ka katram individuālam projektam un katrai platībai aizsargājamās teritorijās, kurās atrodas aizsargātas dzīvotnes, ir jānodrošina, ka kopējie pieļaujamie slāpekļa nosēdumi ilglaicīgi neapdraudēs teritorijā aizsargāto dzīvotņu veidu un sugu aizsardzību, kā arī laba aizsardzības statusa sasniegšanas potenciālu.

B. Par piekto jautājumu līdz septītajam jautājuma a) daļai lietā C-293/17 un trešo jautājumu līdz piektajam jautājuma a) daļai lietā C-294/17 – no projekta neatkarīgu pasākumu ņemšana vērā

68. Uzdotot vairākus jautājumus abās lietās, Valsts padome vēlas uzzināt, vai novērtējumā saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu drīkst ņemt vērā konkrētus pasākumus un attīstību, kas nav tieši saistīti ar attiecīgi novērtējamo plānu vai projektu. Valsts padome it īpaši jautā, vai drīkst ņemt vērā paredzamu patstāvīgu slāpekļa emisijas samazinājumu (sestais jautājums lietā C-293/17 un ceturtais jautājums lietā C-294/17). Turklāt runa ir par pasākumiem, kuri samazina slāpekļa emisijas no citiem avotiem, no vienas puses, un par jutīgu dzīvotņu aizsargājamās teritorijās atjaunošanas pasākumiem, kuriem ir jārada papildu slāpekļa nosēdumu iespējas, no otras puses.

69. Turklāt Valsts padome atsevišķi jautā, vai šos pasākumus drīkst ņemt vērā, ja tos veic saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 1. un 2. punktu (piektais jautājums un piektā jautājuma a) daļa lietā C-293/17, kā arī trešais jautājums un trešā jautājuma a) daļa lietā C-294/17) vai kā aizsardzības pasākumu sprieduma *Briels*²⁹ 28. punkta izpratnē (septītais jautājums un septītā jautājuma a) daļa lietā C-293/17, kā arī piektais jautājums un piektā jautājuma a) daļa lietā C-294/17). Tomēr, manuprāt, šāda nošķiršana nav efektīva. Ja projekts ir pieļaujams saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu, nav jēgas paralēli piemērot 6. panta 2. punktu³⁰. Direktīvas 6. panta 1. punktā paredzētie pasākumi ir tieši

²⁶ Lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu lietā C-294/17 6.1. punkts.

²⁷ De Heer, M., Roozen, F., Maas, R., "The integrated approach to nitrogen in the Netherlands: A preliminary review from a societal, scientific, juridical and practical perspective", *Journal for Nature Conservation* 35 (2017) 101. (106.) lpp.

²⁸ Turpat, 107. lpp.

²⁹ Spriedums, 2014. gada 15. maijs, *Briels* u.c. (C-521/12, EU:C:2014:330).

³⁰ Spriedums, 2004. gada 7. septembris, *Waddenvereniging un Vogelbeschermingsvereniging* (C-127/02, EU:C:2004:482, 35. punkts).

saistīti ar teritorijas apsaimniekošanu vai ir tai vajadzīgi, tādējādi tie nav 6. panta 3. punktā noteiktā novērtējuma priekšmets. Drīzāk neatkarīgi no juridiskās kvalifikācijas izšķirošajam faktoram ir jābūt tam, vai attiecīgie pasākumi ļauj secināt, ka papildu slāpekļa nosēdumi neizjauc teritorijas viengabalainību.

70. Tādēļ es vispirms aplūkošu juridisko pamatu, lai varētu ņemt vērā no projekta neatkarīgus pasākumus (par to 1. nodaļā), un pēc tam atsevišķi pievērsīšos slāpekļa emisiju no citiem avotiem samazinājumam (par to 2. nodaļā), kā arī atjaunošanas pasākumiem aizsargājamās teritorijās (par to 3. nodaļā) un turpmākās attīstības ņemšanai vērā, ieskaitot slāpekļa emisiju paredzamo samazinājumu (par to 4. nodaļā).

1. Par juridisko pamatu

71. Tiesa ir atzinusi, ka, novērtējot projektu saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu, kompetentajai valsts iestādei ir jāņem vērā projektā iekļautie aizsardzības pasākumi, kuru mērķis ir *novērst vai samazināt* iespējamo tieši izraisīto kaitīgo ietekmi uz teritoriju, lai nodrošinātu, ka netiek izjaukta tās viengabalainība³¹.

72. Turpretim projektā paredzētus aizsardzības pasākumus, kuru mērķis ir *kompensēt* projekta radīto negatīvo ietekmi uz *Natura 2000* teritoriju, nedrīkst ņemt vērā, veicot 6. panta 3. punktā paredzēto šā projekta ietekmes uz vidi novērtējumu³².

73. Pasākumi, kuru mērķis nav ne izvairīties no būtiskas negatīvās ietekmes, ko dzīvotņu veidam rada projekts, ne to samazināt, bet gan vēlāk kompensēt šo ietekmi, nav aizsardzības pasākumi, kuri nodrošina, ka projekts neizjauks teritorijas viengabalainību Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta izpratnē³³.

74. Šī kaitējuma mazināšanas pasākumu, ko var veikt saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu, un kompensācijas pasākumu, uz kuriem šī norma neattiecas, nošķiršana ir atbilstīga LESD 191. panta 2. punktā nostiprinātajam principam, ka videi nodarīts kaitējums jālabo, pirmām kārtām novēršot tā cēloni³⁴. Šis mērķis, līdzīgi piesardzības principam, ir Savienības vides politikas un līdz ar to arī Dzīvotņu direktīvas pamatā. Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktā ir īpaši skaidri pateikts, ka ietekmes uz vidi novērtējuma mērķis ir identificēt un nepieļaut negatīvo ietekmi, ko radīs izvērtējamais plāns vai projekts. Tādējādi šis projekts tiek izvērtēts kā iespējamais videi nodarīta kaitējuma avots.

75. Turpretim Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktā nav paredzēts, ka ir iespējams kompensēt plāna vai projekta radīto ietekmi aizsargājamās teritorijās³⁵. Tas arī acīmredzami būtu pretrunā principam, ka videi nodarīts kaitējums jālabo, pirmām kārtām novēršot tā cēloni.

76. Turklāt Tiesa pareizi uzsver grūtības nešaubīgi novērtēt turpmāk veicamu kompensācijas pasākumu efektivitāti³⁶ un risku, ka tiks apiets Dzīvotņu direktīvas 6. panta 4. punkts, kurā kompensācijas pasākumi nepārprotami ir paredzēti kā *Natura 2000* kopējās vienotības aizsardzības pasākumi, taču ir kombinēti ar citām prasībām³⁷.

31 Spriedumi, 2014. gada 15. maijs, *Briels* u.c. (C-521/12, EU:C:2014:330, 28. punkts), un 2016. gada 21. jūlijs, *Orleans* u.c. (C-387/15 un C-388/15, EU:C:2016:583, 54. punkts).

32 Spriedumi, 2014. gada 15. maijs, *Briels* u.c. (C-521/12, EU:C:2014:330, 29. punkts), un 2016. gada 21. jūlijs, *Orleans* u.c. (C-387/15 un C-388/15, EU:C:2016:583, 48. punkts).

33 Tiesas spriedums, 2014. gada 15. maijs, *Briels* u.c. (C-521/12, EU:C:2014:330, 31. punkts).

34 Skat. ģenerāladvokāta J. Tančeva [*E. Tanchev*] secinājumus lietā *Grace* un *Sweetman* (C-164/17, EU:C:2018:274, 76. punkts).

35 Skat. spriedumu, 2016. gada 21. jūlijs, *Orleans* u.c. (C-387/15 un C-388/15, EU:C:2016:583, 57. punkts).

36 Tiesas spriedums, 2014. gada 15. maijs, *Briels* u.c. (C-521/12, EU:C:2014:330, 32. punkts).

37 Spriedums, 2014. gada 15. maijs, *Briels* u.c. (C-521/12, EU:C:2014:330, 33. un nākamie punkti).

77. Dānija pareizi apgalvo, ka ietekmes uz vidi novērtējumam ir jābūt pilnīgam. Tādēļ tajā, protams, ir jāņem vērā arī visi ar projektu tieši nesaistītie faktori, kuri var ietekmēt projekta sekas aizsargājamā teritorijā. Ne velti Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkts attiecas uz plāniem un projektiem, kas atsevišķi vai *kopā ar citiem plāniem vai projektiem* varētu būtiski ietekmēt aizsargājamo teritoriju.

78. Tomēr, piemērojot Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu, pastāv liela atšķirība starp pasākumiem, ko veic izvērtējamā ietekmes avotā, un citiem pasākumiem. Ja, mazinot kaitējumu, projekta izraisītā ietekme zūd vai kļūst maznozīmīga, kompetentās iestādes var atļaut projektu saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu. Turpretim citi pasākumi, kuri neiedarbojas izvērtējamā avotā, neietekmē projekta izraisīto ietekmi. Ar šo citu pasākumu pozitīvajām sekām nedrīkst tikai vienkārši kompensēt ietekmi, ko rada izvērtējamais projekts.

79. Šādi pasākumi var pamatot projekta atļaušanu 6. panta 3. punkta izpratnē tikai tad, ja aizsargājamās teritorijas kopējo piesārņojumu vai tās jutīgumu pret ietekmi tie samazina tiktāl, ka izvērtējamā projekta ietekme neizjauc teritorijas viengabalainību. Ja ietekme kopumā samazinās, taču joprojām tiek apdraudēta attiecīgo aizsargājamo teritoriju viengabalainība, Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktā katrā ziņā netiek atļauta nekāda līdzīga papildu ietekme.

80. To ilustrē piemērs ar slāpekļa nosēdumiem: nav pietiekami samazināt tos par konkrētu daudzumu, piemēram, 1 kg N/ha/gadā, lai varētu atļaut tādu pašu papildu nosēdumu daudzumu, ja aizsargājamā dzīvotnē joprojām ir pārāk liels slāpekļa piesārņojums. Papildu nosēdumus var atļaut tikai tad, ja kopējais piesārņojums, tos ieskaitot, ir tik mazs, ka tas neizjauc teritorijas viengabalainību.

81. Turklāt ir jānorāda, ka dalībvalstīm jau neatkarīgi no jauna projekta apstiprināšanas saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. punktu ir jāveic vajadzīgie pasākumi, lai aizsargājamās teritorijās novērstu pašreizējo ietekmi, piemēram, pārmērīgus slāpekļa nosēdumus³⁸.

2. Par lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu minētajiem pasākumiem “piesārņojuma avotā”

82. No lūgumiem sniegt prejudiciālu nolēmumu izriet, ka piektais jautājums lietā C-293/17 un trešais jautājums lietā C-294/17 attiecas uz pasākumiem, ko veic piesārņojuma avotā, piemēram, samazinot slāpekļa emisijas no citu saimniecību kūtim. Attiecīgās prasības parasti ir jāievēro, veicot lauku saimniecību izmaiņas vai tās paplašinot.

83. Tomēr pamatlietās Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktā paredzētā novērtējuma priekšmets ir nevis šie, bet gan *citi* avoti. Samazinot šo citu slāpekļa avotu emisijas, nosēdumi, ko rada attiecīgi izvērtējamā saimniecība, netiek nedz novērsti, nedz samazināti. Tādēļ, izsniedzot atļauju lauku saimniecībai saskaņā ar 6. panta 3. punktu, ar šo samazinājumu nevar tik vienkārši – pat daļēji – kompensēt tās radītās slāpekļa emisijas.

84. Tikai tad, ja šādu pasākumu citos avotos rezultātā slāpekļa nosēdumi attiecīgajā aizsargājamā teritorijā samazinās zem attiecīgajām dzīvotnēm noteiktajām vērtībām tik ļoti, ka rodas pietiekamas papildu slāpekļa nosēdumu iespējas un tāad kopējais piesārņojums ir atbilstīgs iepriekš noteiktajam standartam³⁹, šos papildu nosēdumus var atļaut saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu.

38 Spriedumi 2011. gada 24. novembris, Komisija/Spānija (*Alto Sil*) (C-404/09, EU:C:2011:768, 126. un 142. punkts), un 2016. gada 14. janvāris, *Grüne Liga Sachsen* u.c. (C-399/14, EU:C:2016:10, 41.–43. punkts).

39 Skat. iepriekš 56. un nākamās punktus.

3. Par pasākumiem aizsargājamās teritorijās

85. Aizsargājamās teritorijās veicamos pasākumus, ko Valsts padome ir minējusi septītajā jautājumā lietā C-293/17 un piektajā jautājumā lietā C-294/17, nevar atzīt arī par integrētiem aizsardzības pasākumiem kaitējuma mazināšanai.

86. Valsts padome nenoliedzami ir norādījusi, ka atbilstoši tās valsts judikatūrai atjaunošanas pasākumi aizsargājamās teritorijās, ko īpaši veic saistībā ar plāna vai projekta īstenošanu un papildus pašreizējai apsaimniekošanai, ir jāatzīst par kaitējumu mazinošiem pasākumiem, ja to mērķis ir novērst vai samazināt vietējo ietekmi uz aizsargātām dzīvotnēm, ko neveikta pasākuma gadījumā plāns vai projekts ietekmētu negatīvi. Arī šajā gadījumā runa esot par projekta tiešo seku mazināšanu⁴⁰.

87. Tomēr arī pasākumi aizsargājamās teritorijās iedarbojas nevis izvērtējamo slāpekļa nosēdumu avotā, bet gan vietā, kur šie nosēdumi rodas. Turklāt to mērķis ir nevis novērst novērtējamā projekta nosēdumus, bet labākajā gadījumā spēt tos novērst vēlāk. Tomēr parasti tie ir vērsti nevis konkrēti uz attiecīgā projekta izraisītajiem slāpekļa nosēdumiem, bet gan nešķirojot uz nosēdumiem no visdažādākajiem avotiem.

88. Pretēji Valsts padomes viedoklim no sprieduma *Moorburg* izriet tie paši secinājumi. Tajā Tiesa izvērtēja, vai var ņemt vērā nārsta migrācijas ūdenstaku, lai secinātu, ka zivju nonāvēšana elektrostacijas dzesēšanas sistēmas dēļ neizjauc teritoriju viengabalainību⁴¹. Šīs hipotēzes pamatā ir doma, ka, lai gan, no vienas puses, elektrostacijā zaudēto zivju dēļ mazāk zivju sasniedz aizsargājamās teritorijas nārstošanai, tomēr, no otras puses, šo trūkumu vismaz kompensē nārsta migrācijas ūdenstaka, jo, pateicoties šim pasākumam, teritorijas var sasniegt vairāk zivju.

89. Minētajā lietā Tiesa neizteicās par to, vai šo kompensēšanu var uzskatīt par kaitējumu mazinošu pasākumu, bet vienīgi konstatēja, ka ieguvumi no nārsta migrācijas ūdenstakas vēl nebija jūtami un arī pierādāmi laikā, kad elektrostacijai tika izsniegta atļauja. Tādējādi tā jau varēja secināt, ka, izsniedzot atļauju, tika pārkāptas Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta prasības, un nebija vajadzības galīgi noskaidrot, vai šādu pasākumu vispār drīkst ņemt vērā, piemērojot šo tiesību normu.

90. Tomēr Nīderlande norāda, ka, pateicoties šiem pasākumiem, aizsargājamās teritorijās ir pieļaujams lielāks slāpekļa nosēdumu daudzums, neietekmējot aizsargātās dzīvotnes. Faktiski šķiet, ka var piekrist pasākumiem ar šādu iedarbību. Šajā ziņā tiek minēta bieža pļaušana, aizvācot nopļauto zāli, veģetācijas dedzināšana, purvu atjaunošana vai zemes ar augstu slāpekļa saturu izņemšana⁴². Konkrētāk, attiecīgi izvēlētie pasākumi – ieskaitot to iespējamus trūkumus⁴³ – ir jāizvērtē valsts tiesām.

91. Ja izrādītos, ka, pateicoties šādiem pasākumiem, tiešām rodas papildu slāpekļa nosēdumu iespējas, piesārņojuma robežām tādējādi palielinoties tādā apmērā, ka kopējais piesārņojums paliek zem tām, tās varētu piešķirt jauniem plāniem un projektiem.

40 Lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu lietā C-294/17 10.16. un 10.35. punkts.

41 Spriedums, 2017. gada 26. aprīlis, Komisija/Vācija (C-142/16, EU:C:2017:301, 38. punkts).

42 L. Jones u.c., "Can on-site management mitigate nitrogen deposition impacts in non-wooded habitats?", *Biological Conservation*, 212 sējums, B daļa, 2017, 464.-475. lpp., <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2016.06.012> (citēts atbilstoši <http://eprints.whiterose.ac.uk/102105/>).

43 Jones u.c., minēts 42. zemsvitras piezīmē.

4. Par turpmāko attīstību

92. Visiem līdz šim aplūkotajiem pasākumiem, kuri nav atkarīgi no projekta, kopīgs ir tas, ka to sekas vēl nav iestājušās, bet bieži vien tiek gaidītas tikai nākotnē. Tādēļ, uzdodot piektā jautājuma a) daļu un septītā jautājuma a) daļu lietā C-293/17, kā arī trešā jautājuma a) daļu un piektā jautājuma a) daļu lietā C-294/17, Valsts padome vaicā, kāda ir šā laika elementa nozīme, novērtējot šos pasākumus, un vai uzraudzība ar iespēju koriģēt pasākumus ļauj ņemt vērā turpmāko attīstību. Uzdodot sesto jautājumu lietā C-293/17 un ceturto jautājumu lietā C-294/14, tāda pati problemātika tiek skarta saistībā ar paredzama slāpekļa emisiju vispārēja samazinājuma ņemšanu vērā.

93. Līdz ar to ir jānoskaidro, vai ir iespējams atļaut īstenot projektus, pieņemot, ka pasākumi, ko PAS ietvaros veic piesārņojuma avotā un teritorijās, kā arī slāpekļa emisiju no citiem avotiem samazinājums turpmāk radīs papildu slāpekļa nosēdumu iespējas, lai gan tas vēl nav skaidri zināms.

94. Tomēr brīdī, kad tiek pieņemts lēmums par projekta atļaušanu, nedrīkst pastāvēt nekādas zinātniski pamatotas šaubas, ka tas negatīvi neietekmēs attiecīgās teritorijas viengabalainību⁴⁴. Būtībā saistībā ar turpmākiem pasākumiem un attīstību šis ir īpaši grūti pārvarams šķērslis – gan attiecībā uz pasākumu efektivitāti, gan pārliecību, ka šie pasākumi un attīstība vispār notiks.

95. Arī šīs nenovēršamās nenoteiktības dēļ Tiesa ir noraidījusi iespēju novērtējumā saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu ņemt vērā vēl tikai izveidojamu jauno dzīvotņu pozitīvo ietekmi⁴⁵. Tāpat tā neatzina par pietiekamu uzraudzību un iespēju koriģēt pasākumus⁴⁶.

96. Tam pašam ir jāattiecas uz PAS.

97. Pirmajā mirklī šajā secinājumā varētu saskatīt pretrunu ar prognozējošo raksturu, kāds piemīt ietekmes uz vidi novērtējumam saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu⁴⁷. Tomēr plāna vai projekta turpmākās ietekmes novērtējums nenovēršami var būt tikai prognoze. Turpretim nav vajadzības atsaukties uz prognožu nenoteiktību, ja neatkarīgi no projekta tiek veikti pasākumi, lai radītu nosacījumus tam, ka projekta negatīvā ietekme neizjauks aizsargājamo teritoriju viengabalainību.

5. Starpsecinājumi

98. Tādējādi uz piekto jautājumu līdz septītā jautājuma a) daļai lietā C-293/17, kā arī uz trešo jautājumu līdz piektā jautājuma a) daļai ir jāatbild, ka

- pasākumi, lai samazinātu slāpekļa nosēdumus no citiem avotiem,
- atjaunošanas pasākumi, lai nostiprinātu pret slāpekli jutīgus dzīvotņu veidus attiecīgajās teritorijās, un
- slāpekļa emisiju patstāvīgs samazinājums

44 Spriedumi, 2006. gada 26. oktobris, Komisija/Portugāle (*Castro Verde*) (C-239/04, EU:C:2006:665, 24. punkts), 2017. gada 26. aprīlis, Komisija/Vācija (*Moorburg*) (C-142/16, EU:C:2017:301, 42. punkts), un 2018. gada 17. aprīlis, Komisija/Polija (Belovežas gārša) (C-441/17, EU:C:2018:255, 120. punkts).

45 Spriedumi, 2014. gada 15. maijs, *Briels* u.c. (C-521/12, EU:C:2014:330, 32. punkts), un 2016. gada 21. jūlijs, *Orleans* u.c. (C-387/15 un C-388/15, EU:C:2016:583, 56. punkts).

46 Spriedums, 2017. gada 26. aprīlis, Komisija/Vācija (*Moorburg*) (C-142/16, EU:C:2017:301, 37.–45. punkts). Skat. arī spriedumu, 2016. gada 21. jūlijs, *Orleans* u.c. (C-387/15 un C-388/15, EU:C:2016:583, 27. punkts).

47 Skat. iepriekš 54. punktu.

var nodrošināt papildu slāpekļa nosēdumu aizsargājamās teritorijās saderību ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu tikai tad, ja atļaujas izsniegšanas brīdī jau ir galīgi zināms, ka slāpekļa nosēdumu kopējais piesārņojums teritorijā ir mazāks par ietekmes sliekšni, kāds noteikts, lai saglabātu teritorijas viengabalainību. Turpretim, lai varētu atļaut papildu slāpekļa nosēdumus, nepietiek ar to, ka, lai gan kopumā nosēdumi samazinās, tomēr attiecīgajās platībās joprojām ir pārāk liels slāpekļa piesārņojums. Vienkārši prognozes par minēto pasākumu turpmāko ietekmi un slāpekļa emisiju paredzamo samazinājumu nedrīkst ņemt vērā, lemjot par papildu slāpekļa nosēdumu atļaušanu.

C. Par pirmo jautājumu lietā C-294/17 – slāpekļa nosēdumu sliekšņi un robežvērtības

99. Ar pirmo jautājumu lietā C-294/17 ir paredzēts noskaidrot, vai Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. un 3. punkts pieļauj tiesisko regulējumu, kura mērķis ir nepiemērot pienākumu saņemt atļauju projektiem un citām darbībām, kas izraisa sliekšni vai robežvērtību nepārsniedzošus slāpekļa nosēdumus, un tāpēc atļaut tos bez individuālas atļaujas, pieņemot, ka pirms tiesiskā regulējuma pieņemšanas ir veikts visu projektu un citu darbību, kurām var piemērot šo tiesisko regulējumu, kopējās ietekmes uz vidi novērtējums.

100. Atšķirībā no IVN direktīvas 2. panta 1. punkta Dzīvotņu direktīvā nav nepārprotamu noteikumu par pienākumu saņemt atļauju konkrētām darbībām.

101. It īpaši Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. punktā netiek prasīts, lai uz konkrētām darbībām attiektos pienākums saņemt atļauju. Lai gan pienākums saņemt atļauju šķiet piemērots instruments, lai sasniegtu šīs tiesību normas mērķus attiecībā uz attiecīgo darbību ietekmi uz aizsargājamām teritorijām, tomēr dalībvalstu rīcības brīvība⁴⁸ pieļauj arī citas metodes.

102. Turpretim *ex ante* novērtējuma procedūra saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu paredz šādas atļaujas saņemšanu, jo šis novērtējums ir jāveic, ņemot vērā iestāžu piekrišanu attiecīgajam projektam vai plānam. Tādēļ atteikšanās no atļaujas izsniegšanas procedūras ir saderīga ar 6. panta 3. punktu tikai tad, ja ir zināms, ka nav jāveic attiecīgo darbību novērtējums.

103. Kā jau norādīts, ietekmes uz vidi novērtējums nav vajadzīgs, ja, pamatojoties uz objektīviem apstākļiem, var izslēgt, ka plāns vai projekts atsevišķi vai kopā ar citiem plāniem vai projektiem varētu būtiski ietekmēt aizsargājamās teritorijas⁴⁹. Turpretim nav pieļaujams atteikties no konkrētu projektu kategoriju novērtējuma, pamatojoties uz kritērijiem, kuri nevar nodrošināt, ka attiecīgie projekti būtiski neietekmēs aizsargājamās teritorijas⁵⁰. Šā novērtējuma kritērijs – tāpat kā apstiprinot novērtētus plānus un projektus – var būt tikai zinātniski pamatotu šaubu neesamība.

104. Līdz ar to sliekšņu un robežvērtību noteikšana, lai noteiktu, vai ir vajadzīga atļauja, kas savukārt būtu nosacījums ietekmes uz vidi novērtējuma veikšanai, ir saderīga ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu tikai tad, ja, pamatojoties uz objektīviem apstākļiem, var izslēgt, ka par šīm vērtībām zemāki slāpekļa nosēdumi atsevišķi vai kopā ar citiem plāniem vai projektiem varētu būtiski ietekmēt aizsargājamās teritorijas⁵¹.

48 Spriedums, 2016. gada 14. janvāris, *Grüne Liga Sachsen u.c. (Waldschlößchenbrücke tilts)* (C-399/14, EU:C:2016:10, 40. punkts).

49 Skat. pierādījumus 14. zemsvītras piezīmē un spriedumu, 2006. gada 10. janvāris, Komisija/Vācija (C-98/03, EU:C:2006:3, 40. punkts).

50 Spriedumi, 2006. gada 10. janvāris, Komisija/Vācija (C-98/03, EU:C:2006:3, 41. punkts), un 2011. gada 26. maijs, Komisija/Belģija (C-538/09, EU:C:2011:349, 41. punkts).

51 Spriedumi, 2010. gada 4. marts, Komisija/Francija (C-241/08, EU:C:2010:114, 32. punkts), un 2011. gada 26. maijs, Komisija/Belģija (C-538/09, EU:C:2011:349, 52. punkts).

105. Saskaņā ar *PAS* pienākums saņemt atļauju neattiecas uz projektiem, kuru radīto slāpekļa nosēdumu sliekšnis aizsargājamās teritorijās ir mazāks par 0,05 mol N/ha/gadā vai ir robežās no 0,05 līdz 1 mol N/ha/gadā. Ir iespējams, ka šīs vērtības ir pietiekami zinātniski apstiprinātas, lai kļiedētu jebkuras zinātniski pamatotas šaubas, ka šāda apjoma papildu slāpekļa nosēdumi nevar būtiski ietekmēt aizsargājamās teritorijas.

106. Par to *prima facie* liecina tas, ka šīs vērtības atbilst tikai niecīgai daļai no dzīvotņu veidu, kas ir īpaši jutīgi pret slāpekli, kritiskajām slodzēm: 0,017 % un 0,23 % no slodzes robežas 6 kg N/ha/gadā oligotrofiskiem stāvošiem ūdeņiem līdzenumos un pauguros ar *Littorelletalia uniflorae* veģetāciju (*Natura 2000* kods 3110), kā arī 0,01 % un 0,2 % no slodzes robežas 7 kg N/ha/gadā aktīviem augstajiem purviem (*Natura 2000* kods 7110). Vairumam citu dzīvotņu veidu kritiskās slodzes daļēji ir daudz lielākas⁵².

107. Turklāt Nīderlandes *Besluit grenswaarden programmatische aanpak* (Rīkojums par robežvērtībām saistībā ar programmatisko pieeju) 2. panta 3. punktā pat ir paredzēts robežvērtības no 0,05 līdz 1 mol N/ha/gadā automātisks samazinājums līdz 0,05 mol N/ha/gadā, ja attiecīgajām platībām, kas ir jutīgas pret slāpekli, ir pieejami vairs tikai 5 % nosēdumu apjoma. Ar šo tiesisko regulējumu tiek novērsti slāpekļa nosēdumu, ko rada daudzi individuāli nenožīmīgi avoti, kumulācijas risks, tā dēvētā “lēnā nāve”⁵³.

108. Turpretim Vācijas *Bundesverwaltungsgericht* [Federālā Administratīvā tiesa], nosakot slāpekļa nosēdumu *de minimis* sliekšni, ir daudz labvēlīgāka. Proti, zinātnieki esot vienprātis, ka tad, ja aizsargājamās dzīvotnēs ir ļoti liels sākotnējais piesārņojums, papildu piesārņojums, kas nav lielāks par 3 % no kritiskās slodzes, nevar būtiski izmainīt faktisko stāvokli vai būtiski ierobežot labvēlīga stāvokļa atjaunošanu⁵⁴. Šajā lietā nav jālemj, vai šis Vācijas tiesas secinājums ir saderīgs ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu. Tomēr tā ir vēl viena norāde, ka Nīderlandes sliekšņi un robežvērtības, kas katrā ziņā ir ievērojami zemāki, var būt zinātniski pamatoti.

109. Tomēr neatkarīgi no šīm norādēm kompetentajai valsts tiesai ir jāpārbauda, vai Nīderlandē noteiktie sliekšņi un robežvērtības tiešām pietiekami pierāda negatīvās ietekmes neesamību.

110. Tādējādi uz pirmo jautājumu lietā C-294/17 ir jāatbild, ka ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. un 3. punktu ir saderīgs tiesiskais regulējums, kura mērķis ir nepiemērot pienākumu saņemt atļauju projektiem un citām darbībām, kas izraisa sliekšni vai robežvērtību nepārsniedzošus slāpekļa nosēdumus, un tāpēc atļaut tos bez individuālas atļaujas, ja, pamatojoties uz objektīviem apstākļiem, nerodas nekādas zinātniski pamatotas šaubas, ka šie slāpekļa nosēdumi būtiski neietekmēs attiecīgo aizsargājamo teritoriju.

D. Par pirmo jautājumu līdz ceturtā jautājuma a) daļai un uz astoto jautājumu lietā C-293/17 – pienākums novērtēt ganišanu un mēslošanu

111. Lieta C-293/17 attiecas uz divām lauksaimniecības darbībām, kas izraisa slāpekļa nosēdumus, proti, lopu ganišanu un aramzemes mēslošanu. Ar pirmo jautājumu līdz ceturtā jautājuma a) daļai ir paredzēts noskaidrot, vai ir vajadzīgs šo darbību ietekmes uz vidi novērtējums saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu. Vispirms Valsts padome vēlas uzzināt, vai šajā gadījumā runa ir par projektiem 6. panta 3. punkta pirmā teikuma izpratnē (par to 1. nodaļa), un pēc tam, vai kopā ar attiecīgo lauku saimniecību tie var veidot vienotu kopēju projektu, kam daudzos gadījumos bija vajadzīga vienota atļauja, pirms kļuva piemērojams 6. panta 3. punkts (par to 2. nodaļa). Saistībā ar jaunām mēslošanas un ganišanas darbībām, kas uzsāktas 6. panta 3. punkta piemērošanas laikā, Valsts

⁵² Kritisko slodžu vērtības ir citētas no *Dobben* u.c., minēts 25. zemsivītras piezīmē.

⁵³ Ģenerālvokātes E. Šarpstones [*E. Sharpston*] secinājumi lietā *Sweetman* u.c. (C-258/11, EU:C:2012:743, 67. punkts).

⁵⁴ *Bundesverwaltungsgericht* spriedums, 2010. gada 14. aprīlis, *Hessisch Lichtenau II* (DE:BVerwG:2010:140410U9A5.08.0, 94. punkts).

padome jautā, vai individuālos gadījumos ir pieļaujams atteikties no atļaujas saņemšanas prasības ar nosacījumu, ka šāda lēmuma pamatā ir novērtējums, saskaņā ar kuru nepastāv iespēja, ka šo darbību rezultātā palielināsies vidējais slāpekļa nosēdumu līmenis (par to 3. nodaļā). Turklāt saistībā ar iespējamo 6. panta 2. punkta piemērošanu mēslošanai vai ganišanai Valsts padome jautā, vai šī tiesību norma ir atbilstoši transponēta Nīderlandes tiesību sistēmā (par to 4. nodaļā).

1. Par atzīšanu par projektu

112. Vispirms es apskatīšu pirmo jautājumu lietā C-293/17, proti, vai mēslošana un piena lopu ganišana ir uzskatāmas par projektiem.

113. Saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta pirmo teikumu saistībā ar projektiem, kuri atsevišķi vai kopā ar citiem plāniem vai projektiem varētu būtiski ietekmēt aizsargājamo teritoriju, izvērtē ietekmi uz šo teritoriju, ievērojot tās aizsardzības mērķus.

a) Par projekta jēdzienu

114. Dzīvotņu direktīvā nav definēts projekta jēdziens. Tomēr Tiesa ir nospriedusi, ka IVN direktīvas 1. panta 2. punkta a) apakšpunktā definētais projekta jēdziens ir nozīmīgs, noskaidrojot plāna vai projekta jēdzienu Dzīvotņu direktīvā, kuras mērķis – tieši tāpat kā IVN direktīvai – ir nepieļaut, ka bez iepriekšēja ietekmes uz vidi novērtējuma tiek izsniegta atļauja darbībām, kas varētu kaitēt videi⁵⁵.

115. Es šo secinājumu saprotu tādējādi, ka projekti šīs definīcijas izpratnē katrā ziņā ir arī projekti saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta pirmo teikumu. Tomēr es pieņemu, ka tas nenozīmē, ka tādējādi projekta jēdziens Dzīvotņu direktīvā ir formulēts galīgi⁵⁶.

116. Piemēram, Tiesa ir arī uzsvērusi, ka nav pieļaujams atteikties no konkrētu projektu kategoriju novērtējuma, pamatojoties uz kritērijiem, kuri nevar nodrošināt, ka attiecīgie projekti būtiski neietekmēs aizsargājamās teritorijas⁵⁷. Dažādu izņēmumu turpmākajā pārbaudē tā atsevišķi nepārbaudīja, vai tie attiecas uz projektiem IVN direktīvas 1. panta 2. punkta izpratnē. Drīzāk bija pietiekami ar iespēju, ka var rasties būtiska ietekme uz aizsargājamām teritorijām, lai noraidītu izņēmumus attiecībā uz aplūkotojām darbībām⁵⁸.

117. Atšķirībā no Valsts padomes viedokļa IVN direktīvas 1. panta 2. punkta a) apakšpunktā sniegtā projekta definīcija galīgi nenosaka projekta jēdzienu atbilstoši Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta pirmajam teikumam. Drīzāk galvenā nozīme ir tam, vai attiecīgā darbība var būtiski ietekmēt aizsargājamo teritoriju. To nevar izslēgt attiecībā uz mēslošanu un ganišanu, jo no tām izrietošie slāpekļa nosēdumi var ietekmēt daudzus aizsargātus dzīvotņu veidus.

⁵⁵ Spriedums, 2004. gada 7. septembris, *Waddenvereniging* un *Vogelbeschermingsvereniging* (C-127/02, EU:C:2004:482, 26. punkts). Skat. arī spriedumu, 2010. gada 14. janvāris, *Stadt Papenburg* (C-226/08, EU:C:2010:10, 38.–40. punkts).

⁵⁶ Skat. jau manus secinājumus lietā *Waddenvereniging* un *Vogelbeschermingsvereniging* (C-127/02, EU:C:2004:60, 31. punkts).

⁵⁷ Spriedums, 2006. gada 10. janvāris, Komisija/Vācija (C-98/03, EU:C:2006:3, 41. punkts). Skat. arī spriedumu, 2011. gada 26. maijs, Komisija/Belģija (C-538/09, EU:C:2011:349, 41. punkts).

⁵⁸ Spriedums, 2006. gada 10. janvāris, Komisija/Vācija (C-98/03, EU:C:2006:3, 42.–44. punkts).

118. Tomēr šajā lietā nav jāpārsniedz projekta definīcija, kas sniegta IVN direktīvā. Proti, saskaņā ar tās 1. panta 2. punkta a) apakšpunktu projekts nozīmē “celtniecības darbu vai citu ierīkošanu vai programmu izpildi” (pirmais ievilkums), kā arī “citu iejaukšanos dabiskajā apkārtņē un ainavā, to skaitā iejaukšanos, kas saistīta ar minerālo resursu ieguvī” (otrais ievilkums). Tiesa ir atzinusi, ka šis projekta jēdziens attiecas uz darbiem vai iejaukšanos, lai izmainītu vietas fizisko izskatu⁵⁹. Gan mēslošana, gan ganišana atbilst šīm prasībām.

b) Par mēslošanu

119. Valsts padome uzskata, ka mēslojuma iestrādāšana katrā ziņā nav projekts tad, ja mēslojums tiek izvietots uz augsnes. Tikai tad, ja mēslojums tiek ievadīts augsnē, notiek fiziska iejaukšanās augsnē, kā tas prasīts 1. panta 2. punkta a) apakšpunkta otrajā ievilkumā.

120. Tomēr Komisija pret to pamatoti iebilst, norādot, ka mēslošana izmaina augsnes īpašības neatkarīgi no izmantotās metodes. Būtībā tās mērķis ir bagātināt augsni ar barības vielām. Tas, vai lauksaimnieks apstrādā augsni ar ierīcēm vai arī mēslojums, piemēram, virca, noplūst augsnē iesūcoties, nevar attaisnot atšķirīgu attieksmi. Visbeidzot mēslošanu gandrīz varētu uzskatīt par minerālu resursu ieguvei pretēju darbību, proti, augsnes bagātināšanu.

121. Rezultātā šīs augsnes izmaiņas, ko rada mēslošana, var pilnībā salīdzināt ar gliemežu zvejniecību, proti, jūras dibena virsējā slāņa sijāšanu, ko Tiesa jau ir atzinusi par projektu IVN direktīvas 1. panta 2. punkta a) apakšpunkta un Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta izpratnē⁶⁰.

122. Tādējādi mēslošana ir projekts, kurai var būt vajadzīgs *ex ante* novērtējums saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu.

c) Par ganišanu

123. Lopu ganišanu pašu par sevi ir grūti ietilpināt projekta definīcijā atbilstoši IVN direktīvas 1. panta 2. punkta a) apakšpunkta otrajam ievilkumam. Ja darbību, ko veido lopu turēšana konkrētā platībā, uzskata par citu iejaukšanos dabiskajā apkārtņē un ainavā un tādējādi klasificē vienā līmenī ar nepārprotami minēto minerālu resursu ieguves piemēru, šī kvalitāte būtu jāpiešķir arī graudaugu audzēšanai. Tas tādēļ, ka gan ganišana, gan audzēšana nozīmē augsnes barības vielu saimniecisku izmantošanu. Tomēr arī tajās varētu saskatīt minerālu resursu ieguvī.

124. Tomēr šis solis nav vajadzīgs, jo ganiību izveidošana atbilst “celtniecības darbu vai cit[ai] ierīkošan[ai] vai programmu izpild[ei]” IVN direktīvas 1. panta 2. punkta b) apakšpunkta pirmā ievilkuma izpratnē. Parasti ganiības tiek nožogotas, lai nepieļautu lopu izklūšanu. Šāds nožogojums ir projekts⁶¹. Izvērtējot nožogojumu, ir jāņem vērā tā mērķis – ganišana.

125. Tomēr, ja ne ganišanu, ne ganiību izveidošanu Tiesa neatzītu par projektu IVN direktīvas izpratnē, tad ganišana vismaz būtu jāuzskata par darbību, kura Dzīvotņu direktīvas plašākā projekta jēdziena izpratnē var būtiski ietekmēt aizsargājamo teritoriju. Tā ne tikai var izraisīt slāpekļa nosēdumus, bet katrā ziņā vismaz ietekmē veģetāciju. Tas, vai šādas sekas var būtiski ietekmēt aizsargājamo teritoriju, piemēram, pārmērīgas noganišanas formā, ir atkarīgs gan no ganišanas apjoma un vietas, gan arī no konkrētajiem teritorijas aizsardzības mērķiem.

⁵⁹ Spriedumi, 2011. gada 17. marts, *Brussels Hoofdstedelijk Gewest* u.c. (C-275/09, EU:C:2011:154, 20., 24. un 38. punkts), un 2012. gada 19. aprīlis, *Pro-Braine* u.c. (C-121/11, EU:C:2012:225, 32. punkts).

⁶⁰ Spriedums, 2004. gada 7. septembris, *Waddenvereniging* un *Vogelbeschermingsvereniging* (C-127/02, EU:C:2004:482, 24.–27. punkts).

⁶¹ Skat. spriedumu, 2016. gada 8. novembris, *Lesoochranárske zoskupenie VLK* (C-243/15, EU:C:2016:838, 47. punkts).

126. Tādējādi saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu var būt jāizvērtē, vai lopu ganišana ir saderīga ar attiecīgo aizsargājamo teritoriju aizsardzības mērķiem.

d) Starpsecinājumi

127. Līdz ar to uz pirmo jautājumu lietā C-293/17 ir jāatbild, ka konkrētu platību mēslošana vai to izmantošana ganībām ir uzskatāma par projektu Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta izpratnē.

2. Par iekļaušanu kopējā projektā

128. Ar otro jautājumu lietā C-293/17 ir paredzēts noskaidrot, kā ir jāvērtē periodiska mēslošana, ja tā ir uzsākta likumīgi, pirms aizsargājamai teritorijai kļuva piemērojams Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkts, un joprojām notiek. It īpaši Valsts padome vēlas noskaidrot, vai mēslošana var būt daļa no visaptveroša vienota projekta, proti, no lauku saimniecības, un tāpēc varētu būt ietverta šīs saimniecības atļaujā.

a) Par vienota projekta koncepciju

129. Tāpat kā Dzīvotņu direktīvā nav definēts projekta jēdziens, tajā nav arī noteikts, kādus pasākumus var apvienot vienotā projektā. Tomēr saistībā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta piemērošanu konkrētiem projektiem arī šim jautājumam nav praktiskas nozīmes. Tas tādēļ, ka neatkarīgi no tā, kādi individuāli pasākumi ir apvienoti vienā projektā, ir jāizvērtē visa šā pasākumu kopuma specifiskā ietekme uz attiecīgo aizsargājamo teritoriju aizsardzības mērķiem.

130. Drīzāk šā jautājuma konteksts ir Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta piemērojamība *ratione temporis*. Ja projekts ir apstiprināts, pirms kļuva piemērojama šī tiesību norma, uz tā turpmāko īstenošanu nevar attiecināt šo tiesību normu, bet tam ir piemērojams 6. panta 2. punkts⁶², kurā tikai noteiktos apstākļos tiek prasīts izvērtēt atbilstību aizsargājamo teritoriju aizsardzības mērķiem⁶³. Turpretim, ja jebkura lauksaimniecības platību mēslošana vai arī tikai gadu veikta mēslošana ir individuāls projekts, tā principā arī ir jānovērtē atkārtoti.

131. Spriedumā *Stadt Papenburg* Tiesa līdzīgā situācijā ir atzinusi vienota pasākuma iespēju. Tajā runa bija par atkārtotu ūdensceļa bagarēšanu, kas bija nepieciešama konkrēta kuģu ceļa dziļuma uzturēšanai. Šos darbus, ņemot vērā to veidu vai izpildes apstākļus, it īpaši to kopējo mērķi, var uzskatīt par vienotu pasākumu vai par vienu projektu⁶⁴. Par labu atzīšanai par vienotu projektu papildus liecina tas – ko tomēr Tiesa nav uzsvērusi –, ka parastie darbi tika atļauti vienā atļaujā, pirms kļuva piemērojams Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkts⁶⁵.

132. Arī lauksaimniecības platību regulārai mēslošanai ir kopējs, vienots mērķis, proti, kultūraugu audzēšana lauku saimniecībā. Turklāt ir jāņem vērā, ka mēslošana katrā ziņā bija atļauta, kad attiecīgā saimniecība uzsāka savu darbību.

133. Tādēļ šāda saimniecība ir jāuzskata par vienotu pasākumu un ietver tai piederīgo platību mēslošanu.

62 Spriedums, 2010. gada 14. janvāris, *Stadt Papenburg* (C-226/08, EU:C:2010:10, 49. punkts).

63 Skat. spriedumu, 2016. gada 14. janvāris, *Grüne Liga Sachsen u.c. (Waldschlößchenbrücke tilts)* (C-399/14, EU:C:2016:10, 44. punkts).

64 Spriedums, 2010. gada 14. janvāris, *Stadt Papenburg* (C-226/08, EU:C:2010:10, 47. punkts).

65 Spriedums, 2010. gada 14. janvāris, *Stadt Papenburg* (C-226/08, EU:C:2010:10, 11. punkts).

134. Par labu šim secinājumam liecina arī mēslošanas aplūkošana no Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta piemērojamības *ratione temporis* perspektīvas. Ja katrai atsevišķai lauksaimniecības platību mēslošanai vai katru gadu būtu jāveic novērtējums saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu, ieguldītais darbs, visticamāk, būtu nesamērīgs ar iespējamiem ieguvumiem teritorijas aizsardzībai. Parasti būtu jāpietiek ar konkrētu platību mēslošanas, kas atkārtojas līdzīgā formā, ietekmes uz attiecīgajām teritorijām pienācīgu novērtējumu kontekstā ar šo teritoriju aizsardzības mērķiem.

b) Par mēslošanas prakses izmaiņām

135. Tomēr problēmas var rasties, ja mēslošana mainās. Tāpēc Valsts padome jautā, vai aizvien ir runa par vienotu pasākumu, ja ne vienmēr tiek mēslots tajos pašos laukos, tajos pašos apjomos un ar tiem pašiem tehniskajiem paņēmieniem. Turklāt tā vaicā, vai saistībā ar šo jautājumu ir nozīme tam, ka mēslojuma iestrādāšanas rezultātā slāpekļa nosēdumi nav palielinājušies pēc tam, kad kļuva piemērojams Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkts.

136. Tā kā runa ir par projekta jēdzienu saistībā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkta piemērošanu, uz šiem jautājumiem ir jāatbild, pamatojoties uz šīs tiesību normas mērķi. Tajā ir ietverts piesardzības princips un ir atļauts efektīvi nepieļaut, ka plānu vai projektu radītā ietekme izjauc aizsargājamo teritoriju viengabalainību⁶⁶. Tādēļ galvenajam kritērijam ir jābūt tam, vai mēslošanas prakses izmaiņas izraisa *papildu* risku, ka radīsies būtiska ietekme uz aizsargājamām teritorijām.

137. Ja ar mēslošanu saistītais ietekmes risks joprojām iekļaujas iepriekš noteiktajās robežās, ir jāpieņem, ka projekts – lauku saimniecība – nav mainījies. Turpretim, ja ietekmes risks palielinās, piemēram, ja intensīvākas mēslošanas, cita mēslojuma, citu mēslošanas metožu vai mēslošanas vietas izmaiņu dēļ rodas bažas par papildu slāpekļa nosēdumiem aizsargātās dzīvotnēs, tad mēslošanu nevar atzīt par daļu no sākotnēji atļautā projekta.

138. Tādējādi tam, vai mēslojuma iestrādāšanas rezultātā nav palielinājušies slāpekļa nosēdumi, ir nozīme tikai tad, ja ir konstatēts, ka attiecīgajās aizsargātajās dzīvotnēs nav palielinājušies slāpekļa nosēdumi. Turpretim vispārēja attīstība, kad kopumā mēslošana nav izraisījusi slāpekļa nosēdumu pieaugumu, neizslēdz iespēju, ka konkrētas aizsargātās dzīvotnes tika piesārņotas vairāk.

139. Papildus jānorāda, ka uz ganišanu attiecas līdzīgi apsvērumi kā uz lauksaimniecības platību mēslošanu.

c) Starpsecinājumi

140. Tādējādi uz otro jautājumu lietā C-293/17 ir jāatbild, ka periodiska mēslošana, kas notika likumīgi, pirms aizsargājamai teritorijai kļuva piemērojams Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punkts, un joprojām notiek, var būt vienots projekts kopā ar lauku saimniecību. Turpretim mēslošanas prakses izmaiņas ir uzskatāmas par jaunu projektu, ja tās izraisa papildu risku, ka radīsies būtiska ietekme uz aizsargājamām teritorijām.

⁶⁶ Spriedumi, 2004. gada 7. septembris, *Waddenvereniging un Vogelbeschermingsvereniging* (C-127/02, EU:C:2004:482, 58. punkts), un 2018. gada 17. aprīlis, Komisija/Polija (Belovežas gārša) (C-441/17, EU:C:2018:255, 118. punkts).

3. Par atbrīvojumu no pienākuma saņemt atļauju

141. Trešajā jautājumā un trešā jautājuma a) daļā lietā C-293/17 runa ir par to, vai Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktā ir atļauts atbrīvot ganišanu un mēslošanu no nepieciešamības saņemt individuālu atļauju. Šis atbrīvojums nenovēršami ir saistīts ar to, ka netiek individuāli novērtēta arī šo darbību ietekme uz aizsargājamām teritorijām kontekstā ar to aizsardzības mērķiem.

142. Nīderlande pamato šo atbrīvojumu ar abstraktu mēslošanas un ganišanas ietekmes uz vidi novērtējumu. To, vai šis novērtējums ir saderīgs ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu, Valsts padome vēlas noskaidrot, uzdodot ceturto jautājumu un ceturta jautājuma a) daļu lietā C-293/17. Saskaņā ar lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu novērtējumā tika ņemts vērā šo darbību faktiskais un paredzamais apjoms, kā arī to faktiskā un paredzamā intensitāte un tika secināts, ka tās nepalielinātu vidējo slāpekļa nosēdumu līmeni. Turklāt atbrīvojums esot nodrošināts ar nosēdumu attīstības uzraudzību, kuras rezultātā vajadzības gadījumā atļautie nosēdumi tiek koriģēti.

143. Lai gan tas lidzinās pirmajā mirklī principā pieļaujamai un pat atzinīgi vērtējamai PAS piemērošanai citām darbībām⁶⁷, pastāv būtiska atšķirība: joprojām tiek noskaidrota citu darbību individuālā ietekme uz aizsargājamām teritorijām. Turpretim attiecībā uz mēslošanu un ganišanu *a priori* tiek pieņemts, ka būtiska ietekme nav iespējama.

144. Tā kā ganišana un mēslošana ir atzīstamas par projektiem, atbrīvojums no pienākuma saņemt atļauju un līdz ar to no individuāla novērtējuma nebūtu saderīgs ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu, ja būtu vajadzīgs šo darbību ietekmes uz vidi novērtējums. No šāda novērtējuma var atteikties tikai tad, ja, pamatojoties uz objektīviem apstākļiem, var izslēgt, ka ganišana vai mēslošana atsevišķi vai kopā ar citiem plāniem vai projektiem varētu būtiski ietekmēt aizsargājamās teritorijas⁶⁸.

145. Objektīvie apstākļi ir šo darbību faktiskais un paredzamais apjoms, kā arī faktiskā un paredzamā intensitāte. Tomēr, kā norāda Valsts padome, tie ļāva tikai secināt, ka nepalielināsies *vidējais* slāpekļa nosēdumu līmenis.

146. Tomēr vienkārši vidējā vērtība nevar garantēt, ka mēslošana vai ganišana īpašos apstākļos, it īpaši kopā ar citiem slāpekļa avotiem, būtiski neietekmēs nevienu aizsargājamo teritoriju. Tāpēc šis vispārējais novērtējums viens pats neļauj atbrīvot mēslošanu un ganišanu no individuāla ietekmes uz vidi novērtējuma.

147. Turklāt brīdī, kad tiek pieņemts lēmums par projekta apstiprināšanu, nedrīkst būt nekādu zinātniski pamatotu šaubu, ka tas negatīvi neietekmēs attiecīgās teritorijas viengabalainību⁶⁹. Šādas garantijas nav, ja atbrīvojums no pienākuma veikt novērtējumu pamatojas tikai uz to, ka nav paredzams vidējā slāpekļa nosēdumu līmeņa pieaugums.

148. Visbeidzot Tiesu līdz šim nav bijis iespējams pārliecināt arī par to, ka iespējamās šaubas par pasākumu nekaitīgumu veiktās uzraudzības dēļ kļūst mazsvarīgas⁷⁰.

149. Būtu gan iespējams pieļaut labvēlīgāku pieeju, ņemot vērā, ka mēslošana un ganišana konkrētās platībās tikai minimāli var ietekmēt aizsargājamās teritorijas. Tomēr tieši pieņēmums par minimālu ietekmi liek šaubīties, ka šo darbību ietekmes uzraudzība un, iespējams, nepieciešamie koriģējošie pasākumi tiks veikti ar vajadzīgo konsekvenci un stingrību.

⁶⁷ Skat. iepriekš 37. un nākamās punktus.

⁶⁸ Skat. atsauces 14. zemsivītras piezīmē un spriedumu, 2006. gada 10. janvāris, Komisija/Vācija (C-98/03, EU:C:2006:3, 40. punkts).

⁶⁹ Skat. atsauces 44. zemsivītras piezīmē.

⁷⁰ Skat. atsauces 46. zemsivītras piezīmē.

150. Praksē tas nozīmē, ka mēslošana vai ganišana jaunās platībās vai šo darbību izmaiņas, kas varētu izraisīt papildu slāpekļa nosēdumus aizsargājamās dzīvotnēs, ir jānovērtē saskaņā ar Dzīvotņu direktīvas 6. panta 3. punktu un tikai pēc tam iestādes drīkst tās atļaut. Slāpekļa nosēdumu apjoms, ko rada mēslošana vai ganišana atsevišķās lauksaimniecības platībās, visticamāk, būs ļoti ierobežots. Tomēr, šķiet, nevar izslēgt, ka atsevišķos gadījumos tas var būtiski ietekmēt aizsargājamās teritorijas. Šajā ziņā ir īpaši jāpadomā par ļoti intensīvu tādu platību izmantošanu, kas atrodas aizsargātu dzīvotņu tiešā tuvumā, ja tās jau ir ievērojami piesārņotas agrāk. Turpretim citos gadījumos vajadzētu būt iespējamam salīdzinoši viegli izvairīties no būtiskas ietekmes.

151. Tādējādi uz trešo jautājumu līdz ceturtā jautājuma a) daļai lietā C-293/17 ir jāatbild, ka ganišanu un mēslošanu ar likumu nevar atbrīvot no nepieciešamības individuāli novērtēt to ietekmi uz aizsargājamām teritorijām kontekstā ar to aizsardzības mērķiem, pamatojoties uz to, ka šīs darbības nevar palielināt vidējo slāpekļa nosēdumu līmeni. Arī slāpekļa nosēdumu uzraudzība un iespēja veikt papildu pasākumus, lai novērstu pārmērīgus nosēdumus, nevar attaisnot atteikšanos no individuāla novērtējuma.

4. Par Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. punkta transponēšanu

152. Ar astoto jautājumu lietā C-293/17 ir paredzēts noskaidrot, vai Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. punkts ir atbilstoši transponēts tādējādi, ka uz ganišanu un mēslošanu attiecas nevis pienākums saņemt atļauju, bet tikai tiesības noteikt pienākumus Nīderlandes *Wet natuurbescherming* 2.4. panta izpratnē.

153. Šajā ziņā Valsts padome pareizi uzsver, ka Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. punktā – atšķirībā no tās 6. panta 3. punkta – netiek prasīts sistemātisks darbību *ex ante* novērtējums⁷¹. Tādēļ atteikšanās no pienākuma saņemt atļauju var būt pretrunā tikai 6. panta 3. punkta, nevis 6. panta 2. punkta prasībām. Saistībā ar pienākumu saņemt atļauju ganišanai un mēslošanai ir jānorāda uz atbildēm, kas sniegtas uz trešo jautājumu līdz ceturtā jautājuma a) daļai lietā C-293/17⁷².

154. Turpretim, ja Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. punktā neatkarīgi no jautājuma par atļauju saistībā ar ganišanu vai mēslošanu būtu prasīti aizsardzības pasākumi, tad lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu nav sniegtas norādes, ka šajā ziņā nepietiktu ar *WnB* 2.4. pantu.

155. Valsts padome norāda, ka šajā tiesību normā ir atļauts noteikt lauksaimniekiem vajadzīgos pienākumus. *WnB* 2.4. pants it īpaši ir piemērojams mēslošanai un ganišanai⁷³.

156. Lietā par Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. punkta transponēšanu Tiesa gan ir iebildusi, ka šajā tiesību normā noteiktajai kompetencei ir nevis preventīvs, bet gan tikai reaģējošs raksturs un turklāt tā ietver nopietnus šķēršļus steidzamiem pasākumiem⁷⁴. Tomēr ir jāpiekrīt Valsts padomei, ka ganišanas un mēslošanas ietekme parasti ir paredzama un ir vērojama jau sen. Turklāt saskaņā ar lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu *WnB* 2.4. pantā atšķirībā no toreiz izvērtētā tiesiskā regulējuma ir atļauti steidzami pasākumi. Tādēļ kompetentās iestādes laikus var noteikt papildu pienākumus, ja tiek apdraudētas aizsargājamās teritorijas.

157. Tādējādi uz astoto jautājumu lietā C-293/17 ir jāatbild, ka pilnvaras, piemēram, noteikt pienākumus *WnB* 2.4. panta izpratnē, kas kompetentajai iestādei ir jāizmanto, lai sasniegtu *Natura 2000* teritorijas aizsardzības mērķus, attiecībā uz lopu ganišanu un mēslojuma iestrādāšanu ir pietiekams preventīvs instruments, lai īstenotu Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. punktu.

71 Skat. spriedumu, 2016. gada 14. janvāris, *Grüne Liga Sachsen* u.c. (C-399/14, EU:C:2016:10, 40. un nākamie punkti).

72 Skat. iepriekš 141. un nākamās punktus.

73 Spriedums, 2010. gada 4. marts, Komisija/Frāncija (C-241/08, EU:C:2010:114, 31. un 32. punkts).

74 Spriedums, 2007. gada 13. decembris, Komisija/Irija (C-418/04, EU:C:2007:780, 207. un 208. punkts).

E. Secinājumi

158. Ņemot vērā iepriekš minētos apsvērumus, rodas iespaids, ka, lai gan Nīderlandes PAS ir paredzētas daudzsoļošanas pieejas, tomēr kopumā rodas nopietnas šaubas par tās atbilstību Dzīvotņu direktīvas 6. panta 2. un 3. punkta prasībām.

159. Tomēr tas nenozīmē, ka direktīva pilnībā nepieļauj PAS. Drīzāk instruments, lai šādā situācijā panāktu saprātīgu rezultātu, ir Dzīvotņu direktīvas 6. panta 4. punkts. PAS ir raksturota kā līdzsvars starp dabas aizsardzības un sabiedrības interesēm⁷⁵, un uz to atsaucas arī Valsts padome, kad tā norāda uz šīs direktīvas 2. panta 3. punktu, lai atspēkotu PAS “ambīciju” trūkumu⁷⁶. Šāds līdzsvars ir 6. panta 4. punkta uzdevums, nevis daļa no 6. panta 2. un 3. punkta⁷⁷.

160. Atceroties kopainu, šķiet pašsaprotami, ka dalībvalstij, piemēram, Nīderlandei, nevar būt beznosacījumu pienākums strauji ievērojami ierobežot savu lauksaimniecību un arī būtiski iejaukties pārējā ekonomiskajā attīstībā, lai *Natura 2000* teritoriju piesārņojumu ar slāpekli samazinātu līdz pieņemamam līmenim. Pretēji tam, pienācīgi ir jāņem vērā sevišķi svarīgas sabiedrības intereses.

161. No vienas puses, tās ir visas sabiedrības intereses, lai notiktu ekonomiskā attīstība, un, no otras puses – it īpaši saistībā ar jau atļautu darbību turpmāku akceptēšanu – tiesiskas valsts mērķis respektēt iesaistīto uzņēmumu pamattiesības. Lai gan principā varētu būt grūti atzīt atsevišķu lauku saimniecību intereses par sevišķi svarīgām sabiedrības interesēm, tāds vispārējs novērtējums kā PAS ļauj iekļaut šīs individuālās intereses sabiedrības interesēs, lai notiktu lauksaimniecības attīstība un tiktu ievērotas iegūtās tiesības.

162. Kopumā ir arī skaidrs, ka nepastāv alternatīva konkrētu papildu darbību atļaušanai un citu pastāvošu darbību turpmākai akceptēšanai. Tomēr tāds instruments kā PAS var vislabāk parādīt faktiski pieejamās alternatīvas. Pirmkārt, tai būtu jāievieš tādas ražošanas metodes, kas līdz minimumam samazina slāpekļa nosēdumus, neizraisot citu nesamērīgu kaitējumu (*best practices*). Otrkārt, tai nebūtu jāpieļauj darbības, kas rada tādu kaitējumu, kas nav samērīgs ar no tām izrietošajiem ieguvumiem.

163. Pasākumi, kas vajadzīgi *Natura 2000* kopējās vienotības aizsardzībai, pirmajā mirklī šķiet visnopietnākais šķērslis Dzīvotņu direktīvas 6. panta 4. punkta piemērošanai. Ja visaptverošs koordinācijas instruments, pamatojoties uz sevišķi svarīgām interesēm, aizsargājamās teritorijās visā valsts teritorijā pieļauj pārmērīgus slāpekļa nosēdumus, varētu būt grūti vai pat neiespējami kompensēšanas nolūkā citās teritorijās attīstīt ietekmētos dzīvotņu veidus.

164. Tomēr it īpaši PAS paredzēto pasākumu mērķis aizsargājamās teritorijās ir nodrošināt *Natura 2000* kopējo vienotību. Ja tie ir efektīvi, tie uzlabo attiecīgo dzīvotņu attīstības apstākļus, neraugoties uz pārmērīgiem slāpekļa nosēdumiem.

165. Turklāt ilgtermiņā PAS mērķis ir samazināt slāpekļa nosēdumus līdz pieņemamam līmenim un sasniegt labu attiecīgo dzīvotņu aizsardzības statusu. Tāpat no šīs ilgtermiņa perspektīvas viedokļa PAS ir *Natura 2000* kopējās vienotības nodrošināšanas pasākums.

166. Visbeidzot PAS atbalsta šo pasākumu, izmantojot pastāvīgu uzraudzību, un paredz korekcijas, ja izrādās, ka paredzētie pasākumi nav pietiekami.

⁷⁵ De Heer u.c. (minēts 27. zemsvītras piezīmē, 107. lpp.).

⁷⁶ Lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu lietā C-294/17 8.2. punkts.

⁷⁷ Skat. manus secinājumus lietā *Waddenvereniging un Vogelbeschermingsvereniging* (C-127/02, EU:C:2004:60, 106. punkts).

167. Tiesai netika uzdoti jautājumi, vai *PAS* kopumā nodrošina pareizu līdzsvaru starp *Natura 2000* aizsardzību un citām sabiedrības interesēm un kā to var pārbaudīt tiesā. Tādēļ tie pārsniedz šīs tiesvedības priekšmetu.

168. Tomēr vismaz viens šķērslis varētu neļaut piemērot Dzīvotņu direktīvas 6. panta 4. punktu: ja slāpekļa nosēdumi ietekmē prioritārus dzīvotņu veidus, piemēram, aktīvus augstos purvus (*Natura 2000* kods 7110), saskaņā ar 6. panta 4. punkta otro daļu Nīderlandei, iespējams, vajadzētu konsultēties ar Komisiju. Tas tādēļ, ka, ar *PAS* atļaujot papildu slāpekļa nosēdumus, šķiet neiespējami pamatoties tikai uz apsvērumiem, kas saistīti ar veselības aizsardzību un sabiedrības drošību vai videi primāri svarīgām labvēlīgām pārveidēm. Tomēr Komisija nav publicējusi attiecīgu atzinumu⁷⁸. Tas gan neizslēdz iespēju saņemt šādu atzinumu un tādējādi nodrošināt *PAS* drošāku pamatu.

V. Secinājumi

169. Tāpēc es iesaku Tiesai nolemt šādi:

- 1) Uz pirmo jautājumu lietā C-294/17 ir jāatbild, ka ar Direktīvas 92/43/EEK par dabisko dzīvotņu, savvaļas faunas un floras aizsardzību 6. panta 2. un 3. punktu ir saderīgs tiesiskais regulējums, kura mērķis ir nepiemērot pienākumu saņemt atļauju projektiem un citām darbībām, kas izraisa sliekšni vai robežvērtību nepārsniedzošus slāpekļa nosēdumus, un tāpēc atļaut tos bez individuālas atļaujas, ja, pamatojoties uz objektīviem apstākļiem, nav nekādu zinātniski pamatotu šaubu, ka šie slāpekļa nosēdumi būtiski neietekmēs attiecīgo aizsargājamo teritoriju.
- 2) Uz otro jautājumu lietā C-294/17 ir jāatbild, ka Direktīvas 92/43 6. panta 2. un 3. punkts pieļauj to, ka ietekmes uz vidi novērtējums programmai, kurā ir novērtēts konkrēts slāpekļa nosēdumu kopējais daudzums, ir pamats individuālas atļaujas piešķiršanai projektam vai citai darbībai, kas izraisa tādus slāpekļa nosēdumus aizsargājamās teritorijās, kuri ietilpst programmas ietvaros novērtētā nosēdumu apjoma robežās. Tomēr minētajā novērtējumā ir jābūt pilnīgiem, precīziem un galīgiem secinājumiem, kas var kļūdēt jebkuras zinātniski pamatotas šaubas par nosēdumu ietekmi. Tas nozīmē, ka katram individuālam projektam un katrai platībai aizsargājamās teritorijās, kurās atrodas aizsargātas dzīvotnes, ir jānodrošina, ka kopējie pieļaujamie slāpekļa nosēdumi ilglaicīgi neapdraudēs teritorijā aizsargāto dzīvotņu veidu un sugu aizsardzību, kā arī laba aizsardzības statusa sasniegšanas potenciālu.
- 3) Uz piekto jautājumu līdz septītajam jautājuma a) daļai lietā C-293/17, kā arī uz trešo jautājumu līdz piektajam jautājuma a) daļai lietā C-294/17 ir jāatbild, ka
 - pasākumi, lai samazinātu slāpekļa nosēdumus no citiem avotiem,
 - atjaunošanas pasākumi, lai nostiprinātu pret slāpekli jutīgus dzīvotņu veidus attiecīgajās teritorijās, un
 - slāpekļa emisiju patstāvīgs samazinājums

var nodrošināt papildu slāpekļa nosēdumu aizsargājamās teritorijās saderību ar Direktīvas 92/43 6. panta 3. punktu tikai tad, ja atļaujas izsniegšanas brīdī jau ir galīgi zināms, ka slāpekļa nosēdumu kopējais piesārņojums teritorijā ir mazāks par ietekmes sliekšni, kāds noteikts, lai saglabātu teritorijas viengabalainību. Turpretim, lai varētu atļaut papildu slāpekļa nosēdumus, nepietiek ar to, ka, lai gan kopumā nosēdumi samazinās, tomēr attiecīgajās platībās joprojām ir

⁷⁸ http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/opinion_en.htm.

pārāk liels slāpekļa piesārņojums. Vienkārši prognozes par minēto pasākumu turpmāko ietekmi un slāpekļa emisiju paredzamo samazinājumu nedrīkst ņemt vērā, lemjot par papildu slāpekļa nosēdumu atļaušanu.

- 4) Uz pirmo jautājumu lietā C-293/17 ir jāatbild, ka konkrētu platību mēslošana vai to izmantošana ganībām ir uzskatāma par projektu Direktīvas 92/43 6. panta 3. punkta izpratnē.
- 5) Uz otro jautājumu lietā C-293/17 ir jāatbild, ka periodiska mēslošana, kas notika likumīgi, pirms aizsargājamai teritorijai kļuva piemērojams Direktīvas 92/43 6. panta 3. punkts, un joprojām notiek, var būt vienots projekts kopā ar lauku saimniecību. Turpretim mēslošanas prakses izmaiņas ir uzskatāmas par jaunu projektu, ja tās izraisa papildu risku, ka radīsies būtiska ietekme uz aizsargājamām teritorijām.
- 6) Uz trešo jautājumu līdz ceturtā jautājuma a) daļai lietā C-293/17 ir jāatbild, ka ganīšanu un mēslošanu ar likumu nevar atbrīvot no nepieciešamības individuāli novērtēt to ietekmi uz aizsargājamām teritorijām kontekstā ar to aizsardzības mērķiem, pamatojoties uz to, ka šīs darbības nevar palielināt vidējo slāpekļa nosēdumu līmeni. Arī slāpekļa nosēdumu uzraudzība un iespēja veikt papildu pasākumus, lai novērstu pārmērīgus nosēdumus, nevar attaisnot atteikšanos no individuāla novērtējuma.
- 7) Uz astoto jautājumu lietā C-293/17 ir jāatbild, ka pilnvaras, piemēram, noteikt pienākumus *WnB* 2.4. panta izpratnē, kas kompetentajai iestādei ir jāizmanto, lai sasniegtu *Natura 2000* teritorijas aizsardzības mērķus, attiecībā uz lopu ganīšanu un mēslojuma iestrādāšanu ir pietiekams preventīvs instruments, lai īstenotu Direktīvas 92/43 6. panta 2. punktu.